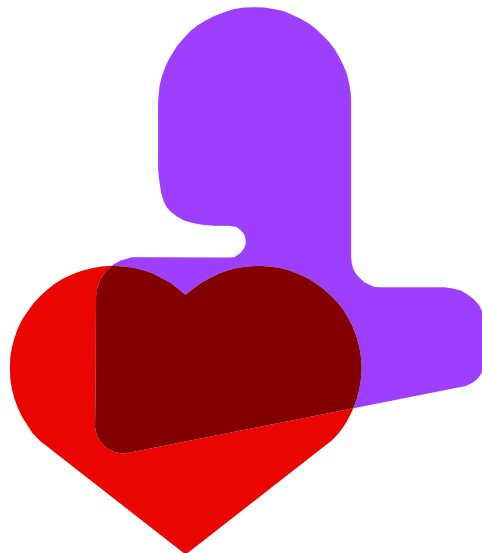

Hjelpevergen ombud - og omsorg?

Hjelpevergens hverdag mellom klient og
overformynderi

STUDENT: VIDAR STEEN FARAASEN

**MASTEROPPGAVE I SOSIALT ARBEID
HØGSKOLEN I OSLO, AVDELING FOR ØKONOMI-, KOMMUNAL- OG
SOSIALFAG. VÅR 2007**

”Skjønn er fornuftig handling, rasjonell følelse”
(Kari Martinsen)

Forord

Fra eget arbeidsfelt har jeg ofte erfart at hjelpeverger i mange tilfelle utøver oppgaver ovenfor den personen hun eller han er oppnevnt for, som ligger utenfor det formelle oppdraget for oppnevnelsen. Dette kan være oppgaver som man vanligvis forbinder med omsorg. Dette er en masteroppgave som bygger på en kvalitativ studie der jeg har intervjuet seks hjelpeverger om deres hverdagserfaringer. Det har vært et spennende, utfordrende og nyttig arbeid å kunne fordype seg i hvordan hjelpevergenes hverdag mellom klient og overformynder arter seg.

En boktittel jeg kjenner ”Den langsomme reisens kunst” har ofte dukket opp i minnet under arbeidet med denne oppgaven. Selv om boken omhandler et helt annet tema, kan tittelen være beskrivende både på tidsbruken, læringsprosessen og livet har jeg levd i ”samvær” med denne masteroppgaven. En ”langsom reise” som dette utfordrer dessuten ens tålmodighet og utholdenhet.

Det er mange jeg vil takke for at denne studien har blitt til. Først vil jeg takke de seks hjelpevergene som jeg har intervjuet. Jeg ble møtt på en meget positiv måte av alle informantene, og de har gitt meg meget verdifull kunnskap om, og innsikt i hjelpevergenes hverdag. Uten deres bidrag ville det ikke vært mulig å gjennomføre denne studien. Videre vil jeg takke overformynderen som stilte opp og gav verdifulle opplysninger til studien.

Veileder for arbeidet med masteroppgaven har vært førsteamanuensis Bennedichte C. Rappana Olsen ved Høgskolen i Oslo, avdeling for økonomi- kommunal - og sosialfag. Jeg vil takke henne for en engasjert og god veiledning gjennom hele den tiden jeg har arbeidet med oppgaven.

En stor takk også til min kone Gunn for all støtte, både i form av korrekturlesning og med dataferdigheter, for ikke å glemme all moralsk støtte, i medgang, så vel som i de periodene det har ”buttet i mot”.

Sist, men ikke minst, vil jeg rette en stor takk til mitt arbeidssted Habiliteringstjenesten for voksne for meget god tilrettelegging, slik at jeg kunne gjennomføre studiet Master i sosialt arbeid.

Hamar, februar 2007

Vidar Steen Faraasen

Innhold

FORORD	3
SAMMENDRAG	6
ENGLISH SUMMARY	7
KAPITTEL 1. BAKGRUNN FOR STUDIEN.....	8
1.1 INNLEDNING.....	8
1.2 FORSKNINGSPØRSMÅL.....	8
1.3 EGEN BAKGRUNN	9
1.4 AVGRENSING AV OPPGAVEN.....	9
1.5 PSYKISK UTVIKLINGSEMNING	9
1.6 LITTERATUR OG FORSKNING OM VERGEMÅL	10
1.7 RELEVANS, NYTTE OG FORMÅL MED OPPGAVEN.....	11
1.8 TEORI OG METODER.....	11
1.9 OPPGAVENS VIDERE OPPBYGNING	12
1.10 NORSK VERGEMÅL I DAG.....	12
KAPITTEL 2. FRA VERGEMÅLETS HISTORIE	18
2.1 INNLEDNING	18
2.2 ROMERRETTE	18
2.3 NORSK RETT	19
2.4 HJELPEVERGEORDNINGENS HISTORIE.....	20
2.5 SIDEBLIKK PÅ NORDISK RETT. VERGEMÅL I DANMARK, FINLAND OG SVERIGE.....	21
KAPITTEL 3. TEORI OG VERDIGRUNNLAG	23
3.1 NOEN BETRAKTNINGER OM OMSORG.....	23
3.2 VERDIGRUNNLAG. KARI MARTINSENS OMSORGSFILOSOFI.....	24
3.3 HERMENEUTIKK SOM TEORETISK OVERBYGNING FOR STUDIEN	26
KAPITTEL 4. METODE	28
4.1 ONTOLOGI OG EPISTEMOLOGI.....	28
4.2 METODOLOGI OG METODE.....	28
4.3 DRØFTING AV EGEN POSISJON	28
4.4 FREMGANGSMÅTE	29
4.5 INTERVJU	29
4.6 INTERVJUSITUASJONEN	30
4.7 DIKTAFON ELLER LØPENDE NOTATER?.....	31
4.8 KILDE OG DOKUMENTSØK	32
4.9 UTVALGET	32
4.10 FORSKNINGSETISKE KRAV OG SPØRSMÅL.....	33
4.11 KORT PRESENTASJON AV INFORMANTENE OG DERES KLIENTER.....	34
KAPITTEL 5. STRUKTURELLE TREKK VED HJELPEVERGEMÅLET.....	37
5.1 INNLEDNING	37
5.2 OPPNEVNELSEN SOM HJELPEVERGE.....	37
5.3 KONTAKT MED OVERFORMYNDERIET	42
KAPITTEL 6. KULTURELLE TREKK VED HJELPEVERGEMÅLET.....	48
6.1 MOTIVASJON OG MENING	48
6.2 HVERDAGSERFARINGER SOM HJELPEVERGE. INFORMANTENES ERFARINGER.....	53
OG OPPLEVELSER.....	53
6.3 HJELPEVERGEN I FORHOLD TIL OMGIVELSER.....	62
6.4 LIKHETER OG FORSKJELLER MELLOM DE TO HJELPEVERGEGRUPPENE.....	64
KAPITTEL 7. OVERFØRINGSVERDI OG VEIEN VIDERE	66
7.1 INNLEDNING	66
7.2 DEL OG HELHET I FORSTÅElsen AV HJELPEVERGEMÅLET	66
7.3 OMBUD OG OMSORG. HVA HAR STUDIEN GITT SVAR PÅ?.....	67
7.4 BESKJEDEN KONTAKTFLATE MELLOM HJELPEVERGE OG OVERFORMYNDER.....	68

7.5 OVERFØRINGSVERDI - EN OPPSUMMERING	69
7.6 VEIEN VIDERE?.....	70
LITTERATUR	72

Sammendrag

Dette er en kvalitativ studie hvor jeg har gjennomført intervju med seks hjelpeverger om deres hverdags erfaringer og relasjon, både til klienten og til overformynderiet. Informantene i utvalget består av personer både med og uten nær familierelasjon til klienten de er oppnevnt som hjelpeverger for. Utvalget er avgrenset til kun å omfatte hjelpeverger som er oppnevnt for personer med psykisk utviklingshemning.

I studien ser jeg nærmere på om relasjonen mellom hjelpevergen og klienten. Videre ser jeg på hvilken plass omsorgsoppgaver har i hjelpevergenes hverdag. Det er overformynderiet som er ansvarlig for oppnevningen av hjelpeverger, og studien omfatter også hjelpevergenes erfaringer fra kontakt med overformynderiet.

I møtet med informantene anvendte jeg halvstrukturert forskningsintervju. Intervju som metode har jeg kombinert med søk i kilder og dokumenter, som klientenes journaler, offentlige utredninger og annen relevant litteratur.

Hermeneutikk er valgt som teoretisk overbygning for oppgaven. Videre anvendes begrep fra den norske fenomenologen Kari Martinsens omsorgsteori, begrep som viste seg å ha overføringsverdi også til hjelpevergefeltet.

Intervjuene viste at hjelpevergene utøvet til dels betydelige omsorgsoppgaver i tillegg til de formelle oppdragsområdene de er oppnevnt for, og at de hadde høy motivasjon for sine oppdrag. Videre kom det frem at hjelpevergene hadde beskjeden kontakt med overformynderiet. Hjelpevergene hadde et stort behov for kurs og annen opplæring for å kunne gjøre en enda bedre jobb. De hadde også behov for dannelselse av egne nettverk for hjelpeverger.

English summary

This is a qualitative study, for which I have used interviews with six case workers according to their daily experiences and relations with both clients and main authority. Members of the committee consist of people with and without close relationship to the clients whom they are working with. The committees remit is limited only to case workers, appointed to clients suffering for mental retardation.

In this study I have closely looked at the relationship between clients and case workers. Further I have assessed the daily care tasks of the case workers. It is the responsibility of the main authority as to the appointment of case workers, and this study relates to experiences with contact between case workers and the authority.

In a meeting with caseworkers I constructed a basic research interview. Together with the interviews I have made use of research information from clients' files, public documents and other relevant literature.

Hermeneutic is chosen as a constructive method for this work. In addition I use care theory created by the Norwegian phenomenologist Kari Martinsen, a concept which also relates to the case workers matters.

The interviews showed that the case workers had carried out important care tasks as well as the formal tasks, and that showed how motivated they all were although they had little assistance and contact with the higher authority. Most of the case workers also felt that they needed some education and courses to do an even better job. They also felt a need to create their own networks for case workers.

KAPITTEL 1. Bakgrunn for studien

1.1 Innledning.

Denne oppgaven skal omhandle hjelpevergemål og hjelpevergers hverdagserfaringer. Hjelpeverger oppnevnes som økonomi- og rettighetsforvaltere for mennesker med liten evne til å representere seg selv i møte med samfunnet. Min kunnskap om vergemålsordningen er et resultat av mange års praksis som sosionom i habiliteringstjenesten for voksne. Jeg har erfart at hjelpevergene ofte påtar seg til dels betydelige omsorgsoppgaver i tillegg til de formelle ombudsoppgaver som fremgår av lovverket og av den enkeltes oppnevning. Allment er kunnskapen om dette feltet begrenset selv om anslagsvis 30.000 mennesker i dag har oppnevnt hjelpeverge i Norge (NOU 2004). Til tross for dette relativt høye tallet har ordningen vært viet lite forskningsmessig oppmerksomhet. Mitt ønske med oppgaven er å bidra til gjøre hjelpevergenes hverdag og deres erfaringer mer kjent. Dette ønsker jeg å gjøre ved å systematisere egne og andres erfaringer, med fokus på relasjonen som oppstår og utvikles mellom hjelpevergen og klienten.

1.2 Forskningsspørsmål

Det kan være en utfordring å stille presise problemstillinger når fenomener av relasjonell og eller følelsesmessig karakter skal gjøres til gjenstand for forskning. Denne kvalitative studien retter fokus mot relasjonelle fenomener, derfor er det relevant å anvende mer åpne forskningsspørsmål. Dette i tråd med anbefalinger for denne typen studier hentet fra Johannesen m. fl. (2004). Jeg har reist følgende forskningsspørsmål:

Hvordan virker relasjonen mellom hjelpeverge og klient inn på hjelpevergens utøvelse av de formelle oppgaver som fremgår av oppnevningen? Hvilken plass har omsorgsoppgaver i hjelpevergens hverdag?

Hvilke erfaringer har hjelpeverger fra kontakt med, og oppfølging fra overformynderiet?

1.3 Egen bakgrunn

Habiliteringstjenestens kliniske målgrupper er voksne mennesker med medfødte eller tidlig ervervede og sammensatte funksjonshemninger. Den største klientgruppen som henvises til habiliteringstjenesten er mennesker med psykisk utviklingshemning.

I min utøvelse av sosialt arbeid inngår utvikling av klienters rammebetingelser, herunder juridiske og økonomiske rettigheter, råd og veiledning til kommunalt personale og familier. En del av dette arbeidet er å bidra til å få oppnevnt hjelpeverger. Dette medfører møter og annen kontakt, både i klientenes ansvarsgrupper og med overformynderiene i deres hjemkommuner. Overformynderiene er kommunalt politisk valgte organ, som har ansvaret for oppnevning av hjelpeverger.

1.4 Avgrensing av oppgaven

Hjelpevergeordningen er et lovfestet offentlig ombud hvis oppgave er å forvalte økonomi, rettigheter og særlige personlige forhold for mennesker som ikke selv har full rettslig handleevne og følgelig kan ivareta sine interesser i møte med samfunnet. De tre største diagnosegruppene som omfattes av hjelpevergebestemmelsene er følgende: Personer med alvorlige sinnslidelser, senil demente og psykisk utviklingshemmede.

I denne oppgaven rettes oppmerksomheten kun mot hjelpeverger oppnevnt for personer med psykisk utviklingshemning. De sistnevnte har begrenset egen representasjonsevne både ovenfor andre personer og samfunnet. De kan lett komme i avmaktssituasjoner, og er følgelig i høy grad avhengige av bistand. Personer både med og uten slektskap til klienten kan etter lovverket oppnevnes som hjelpeverger, og begge kategorier er representert i denne studien. Informantene i studien består med andre ord av hjelpeverger både med og uten familietilknytning til klienten. I oppgaven avgrenser jeg familierelasjon til kun å omfatte foreldre som er oppnevnt som hjelpeverger for egne barn. Dette fordi det etter egen erfaring fra feltet ofte er foreldre blant slektsrelasjonene som innehar dette ombudet.

1.5 Psykisk utviklingshemning

Etttersom oppgaven avgrenses til hjelpeverger for mennesker med psykisk utviklingshemning, kan det være nyttig å ta med en beskrivelse av psykisk utviklingshemning hentet fra Syse

(1995), hvor psykisk utviklingshemning forstås som et samspillhandikap der den utviklingshemmede vil ha større problemer enn andre ("normale") mennesker med å mestre de krav som stilles fra samfunnet. Årsaken til dette ligger svikt i personens kognitive funksjoner, og denne svikten vil opptre tidlig på grunn av nedsatt læreevne.

Syses beskrivelse går ut over de rent medisinske faglige og psykologiske tilnærmingene ved at han også trekker inn et samfunnsperspektiv. Det blir med andre ord tale om en vekselvirkning mellom individet og samfunnet.

For oversiktens skyld gjengis en internasjonal og mye anvendt definisjon av utviklingshemning hentet fra WHO ICD-10 (World Health Organization International Classification of Diseases). "Psykisk utviklingshemning er en tilstand med stagnert eller mangelfull utvikling av evner og funksjonsnivå, som særlig kjennetegnes av svekkede ferdigheter som viser seg i utviklingsperioden. I tillegg til intelligenstesting må en person ha nedsatt evne til å tilpasse seg hverdagens krav fra det vanlige sosiale miljøet. Ut i fra intelligensnivå og praktisk og sosial funksjonsevne inndeles gruppene i lett, moderat, alvorlig og dyp psykisk utviklingshemning. Variasjonen er stor, fra personer som stort sett klarer seg selv, og til personer som er alvorlig funksjonshemmet og har vansker med å kommunisere." (ICD-10, gjengitt i Pettersen 2001).

Denne definisjonen har basis i et medisinskfaglig og psykologisk tilnærming (Syse 1995). Styrken er at den presiserer de ulike gradene av utviklingshemning, og andre kjennetegn knyttet til nedsatt kognitive evne, men den vektlegger i liten grad de utviklingshemmedes resurser og utviklingsmuligheter.

1.6 Litteratur og forskning om vergemål

Det foreligger en del litteratur om vergemål, og herunder også hjelpevergemål. Dette tema inngår som deler eller enkeltkapitler i litteratur som omhandler rettighetsområder i vid forstand, for eksempel Eskeland og Syse (1992) og Kjønstad og Syse (2003). Hjelpevergeordningen er dessuten omtalt i flere offentlige utredninger som omhandler funksjonshemningsfeltet. Blant disse er NOU 1985: 34 "Levekår for psykisk utviklingshemmede", Ot. prp. 45 (1989-1990) om lov om endringer i vergemålsloven" og NOU 2004: 16 "Vergemål." Sistnevnte utredning inneholder forslag til ny vergemålslov. En

større undersøkelse om umyndiggjøring og hjelpevergemål ble foretatt i 1973 og den er presentert i NOU 1979: 57. Per Harald Pettersen, tidligere student ved Universitetet i Tromsø, Juridisk fakultet har forfattet en særavhandling med følgende tittel: "Hjelpevergeordningen, årsaker til oppnevning, rettsregler og praktisk funksjon" (Universitetet i Tromsø 2001). I denne oppgaven tar han for seg juridiske emner knyttet til oppnevning av hjelpeverge, hjelpevergers myndighet, samtykkeformer, samhandling mellom hjelpeverge og klient og hjelpevergers praktiske virksomhet. Pettersen drøfter også forslag til endringer i norsk vergemålslovgivning. Ellers er det utgitt hefter og foldere av informativ art, for eksempel "Orientering til hjelpeverger" og "En orientering for verger" (Justis- og Politidepartementet).

1.7 Relevans, nytte og formål med oppgaven

Som et supplement til eksisterende litteratur og kunnskap på området håper jeg med denne studien å få frem praksisnær hverdagskunnskap fra informantene, og at denne kunnskapen kan få overføringsverdi også til andre hjelpeverger. I studien har jeg lagt vekt på å få frem både formelle ombudsoppgaver så vel som de til dels omfattende omsorgsoppgaver som ofte "vokser frem" av ombudet i relasjonen mellom hjelpeverger og klient. Videre håper jeg at studien kan ha interesse også for andre som på forskjellige måter har kontakt med dette feltet, som overformyndere og ulike fagmiljøer.

1.8 Teori og metoder

I denne studien har jeg valgt å anvende kvalitativ metode med intervju av i alt seks informanter hvorav tre er hjelpeverger for egne barn. De tre øvrige informantene er ikke i familierelasjon til den som har oppnevnt hjelpeverge. Med i studien hører også et intervju med en overformyndere.

Hermeneutikk er valgt som teoretisk overbygning for oppgaven. Etter min forståelse har hermeneutikken god forklaringskraft i forhold til forskningstema for oppgaven. Denne vitenskapsfilosofiske retningen vektlegger tolkning, mening og forståelse av sammenhengen mellom del og helhet og kontekst for å forklare fenomener.

1.9 Oppgavens videre oppbygning

Jeg har inndelt oppgaven i 7 kapitler. I kapittel 1 redegjør jeg for oppgavens tema, avgrensninger og forskningsspørsmål. Her klargjør jeg også enkelte sentrale begrep som er viktige for studien. Kapitlet inneholder dessuten en beskrivelse gjeldende norsk rett som hjemler og omhandler vergemål og hjelpevergemål. I kapittel 2 gis en oversikt over verge - og hjelpevergemålets historie som jeg har valgt å ta med, både fordi denne historikken anses å være lite kjent, men også fordi den hører med i forståelsen av del og helhet i vergemålet. Videre inneholder dette kapitlet en kort beskrivelse av forslag til ny vergemålslov, samt beskrivelse av gjeldende vergemålslovgivning i nabolandene Danmark, Finland og Sverige. Det sistnevnte er tatt med i oppgaven fordi det norske lovforslaget skal fornyes og orienteres mot lovverkene i disse nordiske landene. Kapittel 3 inneholder en kort beskrivelse av hermeneutikken som vitenskapsretning. Videre tar jeg for meg omsorgsbegrep hentet fra filosofen Kari Martinsens omsorgsteori, begrep som etter min forståelse har overføringsverdi og forklaringskraft også til hjelpevergefeltet, selv om hjelpevergen i lovverket er definert som et ombud. Kapittel 4 er viet metode, og omhandler anvendt kvalitativ forskningsmetode og mine praktiske fremgangsmåter knyttet til metoden. Videre gis en kort presentasjon av informantene og klientene i siste del av dette kapitlet. I kapittel 5 og 6 vil jeg presentere og analysere det materialet jeg har samlet inn gjennom intervjuene. Martinsen teorier og begrep knyttes særlig til disse kapitlene. Til slutt, i kapittel 7, vil jeg gi en oppsummerende beskrivelse hva studien forteller om hjelpevergers hverdag, og hva som kan ha overføringsverdi til andre hjelpeverger.

1.10 Norsk vergemål i dag

Overformynderiet

Overformynderi er et kommunalt politiske valgte organ. Det er overformynderiene som har ansvar for å rekruttere og oppnevne hjelpeverger. Andre lovpålagte oppgaver er å føre tilsyn med hjelpeverger og verger, samt forvalte myndlingers midler. "Myndling" er den personen som har oppnevnt hjelpeverge eller verge. Dette er et foreldet begrep, og jeg vil derfor heretter benytte det mer vanlige begrepet *klient* om den personen som har oppnevnt hjelpeverge. Oppnevning av hjelpeverger er enkeltvedtak i henhold til Forvaltningsloven.

Ved oppnevning skal det fremgå om hjelpevergen skal ivareta personens anliggender i sin alminnelighet eller i særlige avgrensede anliggender (Vergemålsloven § 90 b). Bestemmelsene krever at det tas uttrykkelig stilling til hjelpevergens myndighetsområde, at dette ikke gjøres mer omfattende enn det som er nødvendig for klienten (Justisdepartementet rundskriv G-178/90). Hjelpevergemålet kan oppheves så snart grunnlaget for oppnevningen ikke lenger er til stede (§ 90 f).

Umyndige og verge, myndige og hjelpeverge - et viktig skille

Reglene om oppnevning av hjelpeverger og verger er hjemlet i Lov om vergemål for umyndige nr. 3 av 22.4.1927 (Vergemålsloven). Et viktig skille går mellom umyndige og myndige personer. I Norge er myndighetsalderen 18 år, følgelig er personer under denne alderen umyndige, og for dem er foreldrene vanligvis ”naturlige” verger. Personer over 18 år kan umyndiggjøres ved særskilt beslutning i vergemålsretten, og i slike tilfelle skal det oppnevnes verge.

Vilkårene for umyndiggjøring av personer over 18 år fremgår av Lov om umyndiggjørelse av 28.11.1898, § 1.

”De som har fylt 18 år kan settes under vergemål (umyndiggjøres) naar de paa Grund af Aandsvaghed eller Sindsygdøm eller (...) mangler Evnen til at drage Omsorg for sig eller sit Gods (...).”

Det er sjeldent at personer umyndiggjøres i dagens Norge (Kjønstad og Syse 2003). Anvendelse av umyndiggjøring har følgelig gått betydelig ned. Parallelt med nedgangen i bruk av umyndiggjøring har hjelpevergeordningen ekspandert, noe som særlig har skjedd i løpet av den siste tyveårsperioden.

Begge lovverkene forvaltes av Justisdepartementet, og er lovtyper som regulerer forhold knyttet til bortfall av rettslig handleevne, rettslig råderett og nedsatt straffeansvar. Rettshandleevnen er personlig, og er derfor en forutsetning for utøvelse av vedkommendes kompetanse, herunder den rettslige råderetten. Hjelpevergeordningen baseres på at klienten skal beholde sin rettshandleevne. Det er med andre ord verken foretatt hel eller delvis umyndiggjøring av vedkommende (Erichsen 2001).

Både umyndiggjøring og hjelpevergemål registreres i folkeregisteret (Pettersen 2001).

Hjelpevergeordningen er et *ombud*, det vil si et offentlig oppnevnt verv som reguleres av vergemålsloven § 90 a - f. Av bestemmelsene fremgår både vilkår for oppnevning, og de tilstander og sykdommer som en person må ha for å kunne få oppnevnt hjelpeverge. Vilkårene gjengis nedenfor:

”En myndig person som på grunn av sinnslidelse, andre psykiske forstyrrelser, senil demens, psykisk utviklingshemning eller legemlig funksjonshemning ikke kan ivareta sine anliggender kan ved behov få oppnevnt hjelpeverge.”

Vilkår for oppnevning av hjelpeverge

Før oppnevning av hjelpeverge skjer må det foreligge en begjæring om oppnevning enten fra en nær pårørende eller offentlig myndighet. Videre er det krav om tilfredsstillende legeerklæring som omfatter vurdering av vedkommendes tilstand og behov for hjelpeverge. Personen som skal få oppnevnt hjelpeverge har anledning til å uttale seg om hun eller han ønsker slik ordning. Samtykke fra vedkommende skal foreligge, med mindre innhenting av samtykke ikke er mulig eller er utilrådelig (Kjønstad og Syse 2003).

I Lov om sosiale tjenester kapittel 4 A, bestemmelser om rettsikkerhet ved bruk av tvang og makt overfor enkelte personer med psykisk utviklingshemning er det krav om oppnevning av hjelpeverge og verge i forbindelse med iverksettelse av tiltak av tvang - og maktkarakter (§ 4 A-3, tredje ledd), dersom klienten ikke har dette fra før. Tvang- og maktbestemmelsene ligger uten for problemstillingene for denne oppgaven, og vil følgelig ikke bli nærmere omtalt.

Hjelpevergens oppdragsområder

Hjelpevergens oppdrag kan inndeles i tre områder.

1. *Rettslig representant*: Hjelpevergen skal påse at klientens rettigheter blir ivaretatt, for eksempel ved inngåelse og overholdelse av kontrakter. Videre skal hjelpevergen være representant ovenfor offentlige myndigheter og sikre at vedkommendes rettigheter blir ivaretatt. Hjelpevergen skal også sikre klienten mot utnyttelse, for eksempel av seksuell og økonomisk art, og mot fysisk mishandling og tvangsinngrep.

2. *Økonomisk forvalter*: Dette oppdragsområdet innebærer å bistå klienten i forvaltning både av løpende inntekter, utgifter og formuesverdier. Herunder inngår det å fremme søknader ovenfor overformynderiet om bruk av formuen til beste for klienten, samt føre regnskap for vedkommende.

3. *Personlig hjelp og rådgivning*: Under dette oppdragsområdet skal hjelpevergen vurdere behov for tjenester og ønsker ved anskaffelse av egen bolig, herunder råd og veiledning i flytteprosesser og ved boligetablering. Andre eksempler under personlige forhold er å bistå klienten til samtykke ved eventuelt ekteskap (Ekteskapsloven § 2), samtykke til abort (Abortloven § 4) eller sterilisering (Steriliseringsloven § 4).

Krav til hjelpevergens kompetanse

Det stilles i dag ikke formalkrav til utdanning for å bli oppnevnt som hjelpeverge, men at man er egnet til å påta seg det ansvar og de oppgaver som fremgår av oppnevningen ("vederheftig og skikket for hvervet" Vergemålsloven § 7).

Hjelpevergen skal inneha materiell kompetanse. I dette begrepet ligger det å inneha tilstrekkelig kunnskaper om forvaltning av økonomi, rettighetsforhold og personlige forhold til å kunne ivareta disse oppdragsområdene på en god måte for klienten (Kjønstad og Syse 2003). Hjelpeverge som er oppnevnt "i sin alminnelighet", skal ivareta alle tre oppdragsområdene som er gjengitt under "hjelpevergens oppdragsområder".

Hjelpevergen har kun en rådgivende funksjon. Om klientens syn står i motsetning til hjelpevergens kan det bli komplisert. I en del tilfelle kan det være problematisk å balansere mellom hjelpevergens og klientens syn i spørsmål og synspunkter på hva hjelpevergen mener er til klientens beste (Pettersen 2001).

Selv om det ikke stilles krav til formell utdanning, innebærer begrepet "skikkethet" i lovteksten store utfordringer og et betydelig ansvar for den som oppnevnes som hjelpeverge. I kraft av sitt ombud har en hjelpeverge en inngripende funksjon i forhold til klienten på flere viktige områder. Dette stiller store krav også til hjelpevergens kommunikative og relasjonelle evner, da de fleste utviklingshemmede personer har til dels betydelige hindre når det gjelder egen uttrykkssevne (Tøssebro 1992).

Hjelpevergemålets omfang i Norge

Det foreligger ingen eksakt oversikt over antallet personer som har oppnevnt hjelpeverge etter Vergemålsloven § 90 a i Norge. Det nærmeste man kommer en nasjonal oversikt er hentet fra en forespørsel til landets overformyndier i forbindelse med Vergemålsutvalgets arbeid (NOU 2004:16). Det var Justisdepartementet som sendte ut forespørsel om antallet personer som pr 1.1.2003 hadde oppnevnt hjelpeverge. Departementet mottok svar fra 183 kommuner (42 prosent) av landets kommuner, og av disse fremgår det at 12604 personer hadde oppnevnt hjelpeverge. Dersom man legger til grunn at dette er representativt for hele landet, kan det etter et grovt anslag tyde på at ca. 30.000 voksne personer på landsbasis har oppnevnt hjelpeverge (NOU 2004: 16).

De innkomne tilbakemeldingene viser en gradvis økning i antallet hjelpevergeoppnevnelser den siste 5-årsperioden frem til 2004. Sammenholdt med antallet umyndiggjorte, 537 personer pr. januar 2004, viser dette at det er hjelpevergeoppnevnelser som i dag er den klart dominerende ordningen (op. cit). Av dette materialet fremgikk ikke fordeling i forhold til diagnosegrupper, følgelig er det usikkert hvor mange mennesker med psykisk utviklingshemning som har oppnevnt hjelpeverge i Norge.

En statistisk oversikt over vergemål og hjelpevergemål for personer med psykisk utviklingshemning i Hedmark fylke viser at 9 personer hadde oppnevnt verge mens 561 personer hadde oppnevnt hjelpeverge pr. 2005 (Brukerhåndbok Habiliteringstjenesten for voksne i Hedmark 1.1.2005). Oversikten viser forholdet mellom vergemål og hjelpevergemål i ett fylke, noe som samsvarer med nasjonale utviklingstrekk, med nedgang i anvendelse av umyndiggjøring og ekspansjon i bruken av hjelpevergemål.

Forslag til ny vergemålslov

Justis- og politidepartementet oppnevnte i april 2001 Vergemålsutvalget, med mandat å foreta en grunnleggende gjennomgang og fornyelse av lovgivningen på dette området. Formålet er å bedre rettssikkerheten for de personene lovverket tar sikte på å beskytte. Utvalget har utarbeidet forarbeider til ny vergemålslov gjengitt i NOU 2004:16. Dette lovforslaget er tenkt å erstatte både Lov om umyndiggjørelse av 1898 og Lov om vergemål av 1927. Vergemålsutvalget foreslår at begrepet ”hjelpeverge” fjernes, og at ”verge” blir fellesbetegnelsen på den person som handler på en annens vegne, uansett hva vergemålet inneholder. Videre foreslår utvalget at dagens adgang til umyndiggjøring oppheves, og at

begrepet ”umyndiggjort” bortfaller, unntatt for barn under 18 år. Hovedregelen i forslaget vil være at ingen voksne personer skal miste sin rettslige handleevne selv om man settes under vergemål. Vergemålet skal følge ”minste middels prinsipp”, det vil si at dette ikke skal gjøres mer omfattende enn nødvendig. Gjeldende ordning med kommunale politiske valgte overformynderier foreslåes nedlagt, og erstattes med et nytt statlig overformynderi inndelt i regioner. Et overformynderi vil etter forslaget kunne omfatte en eller flere kommuner. Videre foreslåes opprettelse av et landsomfattende statlig Vergemålstilsyn, som blant annet skal tillegges klage- og tilsynsfunksjon.

Vergemålsutvalgets mandat omfatter også en vurdering og tilpasning til internasjonale konvensjoner, samt en orientering mot lovrevisjoner som er fortatt i de andre nordiske landene i de senere år (NOU 2004:16).

KAPITTEL 2. Fra vergemålets historie

2.1 Innledning

Formålet med et lite innblikk i vergemålets historie er å skape bedre forståelse for dagens ordninger, verd å få frem at vergemål i dag er et resultat av en kontinuerlig utvikling over lang tid. Historikken utgjør følgelig et viktig bakteppe. Nedenfor gjengis en presentasjon av vergemål i romerretten og tidligere norsk rett.

2.2 Romerretten

Romerretten hadde egne habiliteringsregler med et vergemålinstitutt som het ”patria potestas”, med vidtgående umyndighetsregler. ”Pater familias” rådet i utgangspunktet over familiemedlemmene og formuen så lenge han levde. Myndighetsalderen var så lav som 12 år for kvinner og 14 år for menn, men under republikken (510-29 f. Kr.) spilte disse aldersgrensene liten rolle i praksis. I de tilfelle umyndige skulle forpliktes, for eksempel gjøre forpliktende avtaler, måtte han opptre sammen med verge (tutor). Den lave myndighetsalderen førte enkelte ganger til at unge mennesker lett kom opp i uheldige kontraktsforhold. Derfor kunne en myndig person inntil 25 års alder få oppnevnt en ”kurator” som hjalp ham med å forvalte formuen (Hov 1993).

Romerretten bygde på viljesprinsippet, og en sinnssyk person hadde etter romersk oppfatning ikke ”evne til å ville noe”. Man ble bare betraktet som sinnssyk ved alvorlige tilfeller (furor og dementia). Imidlertid ble det godtatt at en sinnssyk person kunne inngå avtaler i ”lyse øyeblikk” (lucida intervalla) (Hov 1993). I romersk rett var ”cura furioso” - bestemmelsen med i de tolv tavlens lov av 450 f. Kr. ”Si furiosus escit, adgnatum gentiliquum in eo pecuniaque eius potestas esto.” “Den som er rasende (sinnslidende) skal settes under vergemål av sin familie med sin person og sin eiendom” (Blankmann 1997, etter Pettersen 2001). ”Cura” omfattet to momenter, å ta vare på den sinnslidende, og på familien i økonomiske forhold. For å oppnå dette ble personen fratatt sin rettslige handlefrihet.

2.3 Norsk rett

Fra de eldste tider i Norge var det antageligvis bare de våpenføre menn som ble regnet som myndige. Etter de gamle lagtingslovene var myndighetsalderen 15 år, og i følge Gulatingsloven var man myndig så lenge man hadde vettet i behold, var ”hestefør” og ”ølfør”. De som ble regnet som umyndige stod under vergemål av sine nærmeste frender.

Det norske fullmaktsinstituttet er kjent fra 1100-tallet av, ble gjennom middelalderen kalt ”umbod”, det vil si ombud (Hov 1993).

Etter Magnus Lagabøtes landslov av 1274 og Christian IVs’ Norske lov fra 1604 var myndighetsalderen 20 år. I Christian V Norske lov fra 1687 ble myndighetsalderen satt ned til 18 år, men personer mellom 18 og 25 år ble betegnet som ”myndige under kuratel”. Først ved fylte 25 år ble man ”fullmyndig”. Romerrettslige prinsipper om ”myndig under kuratel” innebar at den unge måtte ha samtykke fra en kurator til disposisjoner som angikk formuen.

I Christian V Norske lov ble, på samme måte som i romerretten, kun de alvorligste formene for sinnslidelse betegnet som sykdom. Dette lovverket brukte betegnelser og begreper som ”gal,” ”vanvittig,” ”avsindig” og ”rasende”. De som var så vidt voldsomme at de måtte tjores ble betegnet som ”bindegale”.

Fra 1869 ble myndighetsalderen satt ned fra 25 til 21 år, men kuratelordningen stod ved lag frem til nåværende vergemålslov trådte i kraft i 1927. Norsk vergemålslovgivning er fortsatt påvirket av romerretten.

Vergemålsbestemmelsene var en del av fattiglovene både av 1845 og 1866, frem til 1898 da dette rettsområdet ble skilt ut ved egen lov. Som omtalt i kapittel 1 er dagens vergemålsordning regulert i lov om umyndiggjørelse av 28. nov. 1898 (Uml) og Lov om vergemål av 22. april 1927 (Vgml).

Etter lagtingslovene ble kvinnene regnet som myndige, men de hadde betydelige innskrenkninger i sin selvbestemmelsesrett. Flere århundrer senere, etter Christian V Norske lov var det foretatt betydelige juridiske innskrenkninger i kvinnenens selvbestemmelsesrett, i

og med at alle kvinner ble regnet som umyndige uansett alder. At kvinnen alltid var umyndig varte helt frem til 1863 for ugifte kvinner, og til 1888 for gifte kvinner (Hov 1993).

Overformynderiene var opprinnelig ordnet forskjellig i by - og landkommunene. I byene var overformynder et valgt ombud som i dag, mens denne funksjonen var tillagt Sorenskriverembetet i landkommunene, en ordning som varte frem til lovendring av 1857, da det ble innført ordning med valgte overformyndere også i disse kommunene. Under forarbeidene til vergemålsloven på 1920-tallet var man inne på tanken om å opprette et sentralt overformynderi for hele Norge, ledet av en direktør, men systemet med lokale og valgte overformyndere ble beholdt (Rikheim 1978). Ideen om et sentralt overformynderi er igjen tatt opp i forslag til ny vergemålslov (NOU 2004:16).

2.4 Hjelpevergeordningens historie

Adgangen til å oppnevne hjelpeverger ble innført i 1934, og skulle opprinnelig avhjelpe en situasjon der alvorlige sinnslidende *midlertidig* var ute av stand til å ivareta sine interesser. I den opprinnelige § 90 om oppnevning het det (Ot. prp. nr. 45: 1989-90: 7):

”Før oppnevning finner sted skal den sykes samtykke innhentes, når dette er mulig og ikke av særlige grunner er utilrådelig.”

I forarbeidene til bestemmelsene om hjelpeverge, Ot. prp. nr 36 (1934) og inst. O. XII (1934) er det ikke klart uttrykt hvordan kravet til samtykke skal forstås. Ved innføringen av bestemmelsene i 1934 var vilkåret for hjelpevergemål ”sinnssykdom eller annen sterk sinnslidelse”. Hjelpevergeordningen kunne med andre ord ikke brukes ved *varige tilstander*. Etter hvert ble hjelpeverge også anvendt ovenfor personer med slike tilstander. Da Lov om psykisk helsevern ble vedtatt i 1961, ble varig bruk av hjelpeverge tillatt, og det ble ikke lengre stilt krav om ”alvorlig” sinnslidelse (Innstilling 1960: Innstilling fra komiteen til revisjon av sinnsykelovgivningen, 1960) og (Pettersen 2001). Etter 2. verdenskrig ble hjelpevergeordningen gradvis utbygget gjennom lovendringer, etter hvert utvidet til også å omfatte psykisk utviklingshemmede og senil demente (Ot. prp. nr. 45 (1989-90)).

Bestemmelser om oppnevning av hjelpeverger er, som tidligere omtalt, hjemlet i Lov om vergemål § 90 a til f. Disse bestemmelsene ble endret og utvidet til sin nåværende form fra

1991, noe som hadde sammenheng særlig med gjennomføringen av Ansvarsreformen (HVPU-reformen). Målet med lovendringene i 1990 var å styrke rettssikkerheten for psykisk utviklingshemmede og senil demente. I forarbeidene til disse lovendringene, Ot. prp. nr. 45 (1989-90) fremgår følgende (s. 3):

”I sammenheng med den alminnelige velstandsutviklingen (...) og høyere levealder er det stadig et økende behov for slik hjelp og støtte som hjelpeverger i kraft av rettslig stedfortredere kan gi. Behovet for en utbygd hjelpevergeordning er nå ytterligere aktualisert av HVPU-reformen. Ved overføring av psykisk utviklingshemmede til åpen omsorg i kommunene fra 1. januar 1991, må en regne med at behovet for formelle vergeforhold vil øke.”

Ekspansjonen i bruken av hjelpeverge i de etterfølgende årene er omtalt i kapittel 1 under ”hjelpevergemålets omfang i Norge”, og utviklingen i de snart tyve årene som har gått har vist at betraktningen ovenfor har fått stor gyldighet.

2.5 Sideblikk på nordisk rett. Vergemål i Danmark, Finland og Sverige

Bakgrunnen for dette sideblikket er se den norske lovrevisjonen i sammenheng med andre nordiske lands vergemålslovgivning. Vergemålsutvalget arbeider for å tilpasse nytt norsk lovverk både til internasjonale konvensjoner så vel som nyere vergemålslovgivning i de andre nordiske landene.

Danmark

Etter den danske Værgemålsloven er vilkåret for iverksettelse av vergemål at vedkommende er ute av stand til å ivareta sine anliggender. Grunnlaget omfatter de samme tilstander som i norsk vergemålslovgivning. Personer som er satt under vergemål er myndige med mindre de etter loven er fratatt sin handleevne (NOU 2004: 16).

”Samvergemål” er en ordning for myndige personer, og skal begrenses til bestemte aktiviteter og anliggender. Samvergen og klienten handler i felleskap i anliggender som omfattes av vergemålet. Hovedvilkåret for iverksettelse av denne typen vergemål er at en person med hjelpebehov selv anmoder om det, og at vedkommende har den nødvendige forståelsen av hva

ordningen innebærer (op. cit). Den som blir satt under samværgemål beholder sin rettslige handleevne, følgelig ligger samværgemål nært opp til den norske hjelpevergeordningen.

Finland

Med Lag om förmyndarverksamhet fra 1999 ble det innført en ordning som skal være et alternativ til tidligere praksis med umyndiggjøring. Frem til denne lovrevisjonen hadde Finland et meget høyt antall umyndiggjorte sammenlignet med de øvrige nordiske land. Personen som blir satt under vergemål kalles i loven for "huvudmannen" og den som oppnevnes kalles "interessebevakare". Etter loven kan en myndig person få oppnevnt "interessebevakare" dersom vedkommende på grunn av sykdom, psykiske forstyrrelser svekket helsetilstand eller av annen tilsvarende årsak mangler evne til å ivareta sine interesser, både i økonomiske anliggender og personlige forhold.

En interessebevakare kan i utgangspunktet bare oppnevnes dersom den bistandstrengende personen ikke motsetter seg dette. Formelt samtykke er derfor ikke nødvendig. Når det ikke er krav om samtykke fra huvudmannen, stiller dette større krav til rettsinstansens undersøkelsesplikt før eventuell beslutning om oppnevning av interessebevakare foretas.

Sverige

I Sverige er reglene om vergemål både for barn og voksne hjemlet i Föräldrabolken (FB). Reglene skiller mellom oppnevning av "god man" og "förvaltare". Ved forvalterskap mister vedkommende sin rettslige handleevne tilsvarende norsk umyndiggjøring. God man eller "Godmaninstitutet" kan et stykke på vei sammenlignes med det norske hjelpevergeordningen. Det er krav om samtykke for oppnevning av god man, med mindre vedkommende på grunn av sin tilstand er ute av stand til å samtykke. Vilkår for oppnevning tilsvarer den norske og danske, det vil si sykdom, senil demens eller psykisk utviklingshemning. Den gode mans mandat skal fremgå av oppnevningen, og gi rammen for de oppgaver hun eller han skal ivareta (NOU 2004: 16).

KAPITTEL 3. Teori og verdigrunnlag

Da omsorg inngår som et viktig element og perspektiv i denne oppgaven, er det naturlig med noen betraktninger rundt omsorg som fenomen.

3.1 Noen betraktninger om omsorg

Kjennetegn ved omsorg er at den ikke lar seg lett definere, den er flytende og relatert til en ”her og nå” - situasjon. Omsorg innebærer å bry seg, og bør anvendes for å frigjøre og fremme personlig vekst og resurser. Dette kan også bety og legge forholdene til rette for å påvirke til endringer og alternative handlinger, samtidig med at man må sette grenser når dette er nødvendig (Olsen 1998). Omsorg er å ta ansvar for den andre, men ikke å ta ansvaret fra vedkommende. Følgen av dette er at ansvaret for den andre ikke består i å overta den andres ansvar (Martinsen 1996).

Å møte mennesker med kognitive og språkmessige begrensinger, stiller store krav til hjelpevergens relasjonskompetanse. Hjelpevergen skal utøve en praksis som gagnar klienten, særlig som økonomi og rettighetsforvalter, samtidig som at vedkommende skal hindre at klienten på grunn av sine kognitive begrensinger blir utsatt for skade og utnyttelse. Denne tosidige praksisen samsvarer med filosofen Kari Martinsens begrep *svak paternalisme*. Martinsens omsorgstyper og begreper er gjenkjennelige og overførbare også til hjelpevergefeltet, særlig i det som utvikler seg i relasjonen mellom hjelpeverge og klient. Omsorgsbegrep og omsorgstyper hentet fra Martinsen omtales nærmere under 3.5.

Som grunnlag for omsorgsutøvelse er forståelse av den andres viktighet nødvendig. Tillit er grunnleggende for omsorg eller uttrykt med Martinsen, ”å bli den andres (eller hverandres) tillit verdig.” (Martinsen 1989, etter Jensen 1990: 72). Uten forståelse og tillit er det følgelig vanskelig å vise omsorg. Ut fra lovverket er hjelpevergen formelt sett *ikke* en omsorgsfunksjon, så det forventes ikke at den som innehar denne funksjonen skal utøve omsorg i vanlig forstand. Imidlertid viser det seg at det ikke er vanntette skott mellom de ulike typer oppgaver hjelpeverger ofte utøver ovenfor klienten. Omsorg viser seg å ha plass også i dette feltet, derfor er det relevant å anvende begreps - og forståelsesformer hentet fra omsorgsteori.

Omsorgsetikk er en retning som ble utviklet av kvinneforskere på 1980-tallet. Den var, og er fortsatt en protest mot, og et alternativ både til pliktetikk, den formålsrasjonelle etikken og den sentimentale omsorgen (Martinsen 1993). Kvinneforskningen har tillagt følelser et positivt innhold, hos forsker så vel som hos informanter, og innenfor denne tradisjonen har den norske sosiologen Kari Wærness utviklet et begrep *omsorgsrasjonalitet*. Begrepet omfatter både rasjonalitet og følelser (Martinsen 2000), og vil følgelig kunne ha relevans i forhold til hjelpevergenes hverdag, som både er sammensatt av ombudrollen og omsorgoppgaver.

3.2 Verdigrunnlag. Kari Martinsens omsorgsfilosofi

I denne delen av kapitlet vil jeg gi en presentasjon av begrep fra filosofen Kari Martinsens omsorgsfilosofi. Martinsen er fenomenolog og hun er brobygger mellom fenomenologien og hermeneutikken, noe som også begrunner valget av teori og verdigrunnlag for oppgaven.

Martinsens teorier bygger på den danske fenomenologen Knud Ejler Løgstrups (1905-1981) filosofi, som tar utgangspunkt i våre hverdagslige erfaringer (Martinsen 1996). Faglig har Martinsen forankring i sykepleiefaget, og hun har et rikt forfatterskap med vekt på omsorgsteorier, moral - og etikkspørsmål, tanker og drøftinger rundt kunnskapsformer som er relevante, både innenfor sykepleiefaget, så vel som for et langt videre felt. Nedenfor gir jeg en kort beskrivelse av Martinsens begrep som er aktuelle for denne oppgaven

Begrep fra Kari Martinsen omsorgsteori

For denne oppgaven er særlig følgende av Martinsens omsorgsbegrep og typer sentrale: Viktigheten av utøvelse av godt skjønn, relasjon, betydningen av tillit og forholdet mellom tillit og handling, erfaringens betydning og åpen kommunikasjon. Omsorgstyper hentet fra Martinsen er paternalisme og svak paternalisme.

Flere av Martinsen omsorgsteorier og begrep kunne vært relevante for denne oppgaven så som (etisk) ”fordring” og ”livsytringer”. Dette er begrep hun har hentet fra Løgstrup, som etter min forståelse har et omfattende innhold. Følgelig blir det fort for mye å drøfte disse innenfor rammen av denne oppgaven. Jeg nøyer meg med å vise til sammenhengen mellom de ovennevnte begrepene og de mer alminnelig anvendte begrepene som skjønn, tillit, erfaring, relasjon og åpen kommunikasjon.

Martinsen omtaler tre dimensjoner eller begrep som er sentrale ved omsorg: Den relasjonelle, den praktiske og det moralske. Av disse dimensjonene verdsetter hun den moralske siden ved omsorg som den overordnede, fordi moralen viser seg i måten et arbeid utføres på (Martinsen 1989, etter Jensen 1990). Med basis i Løgstrup vurderer hun forholdet mellom moral og etikk, hvor hun ser på moral og etikk som ett, at moral og etikk leves i de menneskelige relasjonene (Martinsen 1993).

I følge Martinsen er det ikke nødvendigvis motsetninger mellom regler og skjønn. I skjønn kan regler inngå, men brukt som prinsipp eller overveielse. I disse sammenhengene er det viktig å gå bak reglene for å se hvordan de har blitt til. Regelen må analyseres i forhold til situasjonen, og på den måten inngår regelen i skjønn (Martinsen 1989, etter Jensen 1990). Menneskekunnskap får man i følge Martinsen gjennom "riktig omdømme og skjønn som er knyttet til erfaring" (s. 76). Videre hevder hun: "Skjønn er fornuftig handling, rasjonell følelse" (s. 80).

Martinsens (1989) omsorgstyper er følgende: *Paternalisme, svak paternalisme og sentimental omsorg* (s. 73). *Paternalisme* tilsidesetter en persons autonomi (klientens), med en begrunnelse om at den profesjonelle (eller vergen) vet hva som er til den andres beste, uten dennes medvirkning. Paternalisme er fremtredende i Vergemåleinstituttets lange historie, som er beskrevet i kapittel 2, men eksisterer også i gjeldende norsk vergemålslovgivning, *Svak paternalisme* betegner forhold og situasjoner der personen (klienten) tas med på råd om egne anliggender, men at den profesjonelle (eller hjelpevergen) etter eget skjønn ivaretar klienten best mulig ved å bistå vedkommende i å avgi gyldig samtykke. Hjelpevergeordningen er i stor grad preget av svak paternalisme (Pettersen 2001). I *sentimental omsorg* begrepet ligger at min deltagelse i den andres situasjon er begrenset til mine egne følelser, følgelig blir både hele situasjonen og sensitiviteten for den andre borte (Martinsen: 1993). Da jeg ikke registrerte utpregede trekk av sentimental omsorg i intervjuene omtales ikke denne "omsorgstypen" nærmere i oppgaven.

Er Martinsens omsorgsbegrep og omsorgstyper relevante for denne oppgaven?

Som tidligere omtalt er hjelpevergen ikke en omsorgsfunksjon, men i praksis erfarer vi at det ofte ikke er vanntette skott mellom ombuds - og omsorgsutøvelse i hjelpevergens relasjon til klienten. Valget av Martinsens omsorgsbegrep, nærretiske betraktninger og omsorgstyper vil jeg begrunne med at de etter min forståelse har god forklaringskraft og overføringsverdi til

forskningsspørsmålene i denne studien. Hennes begrep er, som tidligere beskrevet gjenkjennelige i eget praksisfelt. I studien knyttes de an til de relasjonsforhold og dannelsesfenomener som genereres i dette feltet, og som kom til syne i intervjuene med hjelpevergene.

Utøvelse av godt hjelpevergemål krever, for uten god materiell kompetanse, også at hjelpevergen har internalisert en etisk og relasjonell kompetanse vis a vis klienten. Martinsen (1989) uttrykker at det er gjennom avhengighetsforhold at mennesket utvikler sin selvstendighet. I dette vektlegger hun det relasjonelle for vår egen utvikling, noe som også kan overføres til forholdet hjelpeverge - klient. For hjelpeverger som arbeider for størst mulig myndiggjøring av klienten, vil begge parter gjennomgå personlig utvikling som følge av denne særlige relasjonen. Denne typen relasjoner er representert i utvalget.

3.3 Hermeneutikk som teoretisk overbygning for studien

Hermeneutikken utgjør etter min oppfatning en god teoretisk overbygning til metodologisk og metodiske nivå, herunder min anvendelse av kvalitativ metode. Med vektlegging av analyse av forholdet mellom del, helhet og kontekst er denne vitenskapsretningen relevant i forhold til forskningsspørsmålene for oppgaven. Sentralt i oppgaven er, som tidligere omtalt, å fortolke og skape forståelse for hva som skjer i relasjonen overformynder og hjelpeverge, samt mellom hjelpeverge og klient, hvordan disse relasjonene påvirker hjelpevergens utøvelse av sitt oppdrag vis a vis klienten.

Hermeneutikken kan gi god forklaringskraft i forhold forskningsspørsmålene i denne oppgaven fordi vitenskapsretningen vektlegger *datamateriale* som består av fenomener som handlinger, adferdsmønstre, sosiale roller, regler, verdier, muntlige ytringer og tekster (Gilje og Grimen 1993). Innenfor denne forskningstradisjonen anvendes "*den hermeneutiske sirkel*" som analyse- og tolkningsmetode istedenfor statistisk analyse, og dette er følgelig en metode med god anvendbarhet i forhold til kvalitative studier. I hermeneutiske metoder står det å *rekonstruere* sentralt, motsatt av postmoderne metoder som har fokus på dekonstruksjon - i betydning å bryte ned mening og sammenheng for å få frem motsetninger (Widerberg 2001).

I henhold til den hermeneutiske sirkelen skjer fortolkninger av fenomener i stadige bevegelser mellom helhet og del, det vil si mellom det vi skal fortolke og den konteksten fenomenene

skal forstås i. Viktig i denne analysen er forholdet mellom det vi skal fortolke og vår egen forforståelse av fenomenet. Hvordan delene skal fortolkes avhenger av hvordan helheten skal fortolkes og motsatt (Gilje og Grimen 1993). Forholdet del og helhet henger også sammen med at jeg har med både *strukturelle* og *kulturelle* trekk og tema knyttet til hjelpevergenes hverdags erfaringer. Denne inndelingen er foretatt etter inspirasjon av Widerberg (2001). Sammen med vergemålets historie, gjeldende lovverk, nytt norsk lovforslag og vergemålslovgivningen i de andre nordiske landene, utgjør hjelpevergenes hverdag deler og helhet og kontekst i dette feltet.

KAPITTEL 4. Metode

4.1 Ontologi og epistemologi

Ontologi er studien om tingenes være, eller det som "er". Dette inneholder det grunnsyn og den forståelseshorisont man har både på mennesket og andre fenomener i verden. Løgstrups "ontologiske situasjonsetikk", er en relevant overbygning for denne studien. Den inneholder en nærhetsetikk grunnet på omsorg der "det personlige møtet" og "erkjennelse av den andres uerstattelighet" står sentralt, videre at menneskene påvirker hverandre gjennom nærhet (Martinsen 1993).

Epistemologi kan oversettes med kunnskapslære, det vil si hva det er mulig å bli kjent med av i tingenes "være". I denne oppgaven vil, som tidligere omtalt hermeneutikken utgjøre den kunnskapsmessige overbygningen som fenomenene tolkes i forhold til.

4.2 Metodologi og metode

Asendorph og Valsiner (1992) beskriver forskjellen mellom metode og metodologi. Metodologi betegner hvordan alle trinn i den vitenskapelige prosessen henger sammen, fra et metateoretisk nivå til den konkrete metodiske fremgangsmåten. Metodologi inkluderer forholdet mellom vitenskapsfilosofisk posisjon og metode, mens metode betegner de konkrete undersøkelsesredskapene (Asendorph og Valsiner 1992, etter Ulvik 2004).

Den opprinnelige betydningen av begrepet "*metode*" er "veien til målet". Hvis man skal finne eller vise andre veien til målet, må man vite hva målet er (Kvale 1997).

4.3 Drøfting av egen posisjon

Karin Widerberg (2001) beskriver ulike ontologiske måter å forstå mennesket på. En av posisjonene er forståelse av mennesket som unikt i forhold til alt annet. Denne posisjonen innebærer også at forskeren som menneske blir satt i fokus. Hun eller han er dermed selv et viktig kvalitativt ledd i egen forskning, en aktiv deltager, og ikke tilskuer (Skjervheim 1996). Dette synet var basisen i mitt møte med utvalget av hjelpeverger, og det krever at det forskes etter metoder som er tilpasset menneske som subjekt. Informanters egne beskrivelser, som for

eksempel kommer frem i intervju, kan imidlertid ikke alltid alene fortelle oss alt som er av interesse fra feltet som er gjenstand for forskning. Forskeren må derfor ofte gå ut disse for å fremskaffe tilstrekkelig kunnskap om det aktuelle området (Gilje og Grimen 1993). Dette skjer oftest gjennom transkribering og rekonstruksjon.

4.4 Fremgangsmåte

Når det gjelder innsamling av det empiriske materialet har jeg kombinert to metoder, intervju og dokument- og kildesøk.

4.5 Intervju

Intervjuene ble gjennomført i løpet av to måneders periode (mars til mai 2006). Som intervjuform har jeg anvendt halvstrukturert forskningsintervju (Kvale 1997). Styrken ved denne intervjuformen er bruk av intervjuguide. I intervjusituasjonen skal denne guiden konkret uttrykke det man ønsker å analysere (Widerberg 2001). Spørsmålene i intervjuguiden (vedlegg nr.1) ble forberedt før intervjuene ble gjennomført. En halvstrukturert intervjuform gjør at selve intervjusituasjonen og gjennomføringen av samtalene er lettere å styre, og at det innsamlede materialet blir mer oversiktlig for videre strukturering og analyse (Kvale: 1997). Intervjuguiden inneholder i alt fem emneområder fordelt på strukturelle og kulturelle trekk eller emneområder, inspirert av Karin Widerberg (2001).

I denne oppgaven velger jeg å benytte begrepet *informant* om de seks personene jeg har intervjuet, tre kvinner og tre menn. For å legge forholdene best mulig til rette for informantene, at de skulle slippe til dels lange reiser, ble fem av intervjuene etter avtale holdt på deres hjemsteder. Intervjuene ble lagt til tidspunkter som passet best for informantene. Etter ønske fra fire av dem ble intervjuene gjennomført i deres hjem. Ett intervju ble gjennomført på informantens eget arbeidssted (Karin) der vi fikk låne et møterom, og ett på mitt kontor (Lise).

I tillegg til disse intervjuene gjennomførte jeg høsten 2006 et intervju med en overformynder. Dette skjedde etter at intervjuene med hjelpevergene var gjennomført, og at jeg hadde laget sammendrag av intervjuutskriftene, samt påbegynt tematisk analyse av funnene. Formålet med dette intervjuet var å få utdypet og presisert enkelte spørsmål og tema som kom frem av

samtalene med hjelpevergene. Spørsmålene til overformynderen var både av strukturell så vel som av kulturell art, som oppnevning, formelle regler ved klients ønske om skifte av hjelpeverge, regler for regnskapsførsel, og overformynderiets erfaring med hjelpevergers omsorgsutøvelse. Overformynderiets muligheter for kurs og annen oppfølging av hjelpevergene ble også tatt opp. Opplysningene fra dette intervjuet er innarbeidet i kapitlene 5 og 6.

4.6 Intervjusituasjonen

Fra tidligere kjente jeg fire av informantene gjennom eget faglig arbeid. De to andre hadde jeg ikke møtt tidligere. For alle representerte jeg habiliteringstjenesten for voksne, og jeg tenkte en god del på hvordan informantene ville oppleve meg, i rollen som sosionom i habiliteringstjenesten eller som forsker. Til det første intervjuet var jeg spent på hvordan det hele ville fungere. Hvordan ville intervjuformen og emneområdene bli mottatt? Vil situasjonen bli opplevd som kunstig, formell kanskje også uvant for informanten, var tanker som var sterkt fremme på veien til dette intervjuet.

To av informantene returnerte samtykkeerklæringene i undertegnet stand før intervjudagen, mens de fire øvrige undertegnet ”på stedet”, umiddelbart før intervjustart. Fire av informantene var alene under intervjuet, mens Geirs ektefelle Astrid deltok aktivt under hele samtalen. Informanten Bjarnes ektefelle var til stede, men hun deltok ikke i selve intervjuet.

Med samtlige informanter hadde jeg en kort samtale om ulike hverdagslige ting (peptalk) før vi startet selve intervjuet. Jeg presenterte intervjuguidens emneområder, den halvstrukturerte intervjuformen, og masterstudien. I forbindelse med spørsmål om kjennskap til arbeid med ny vergemålslov, gav jeg en kort presentasjon av NOU 2004: 16 Vergemål. Jeg gjentok også informantenes rettigheter når det gjaldt frivillig deltagelse i prosjektet. Samtlige ble spurt om de godtok bruk av diktafon, og kun to av informantene, Lise og Marit, aksepterte dette. De som ikke ønsket bruk av diktafon begrunnet dette med at de ville oppleve situasjonen som kunstig, og at fokus ville flyttes bort fra selve intervjurelasjonen til diktafonen. Dette forholdet drøftes nærmere under 4. 7 ”diktafon eller løpende notater?”

Jeg opplevde å bli godt møtt av samtlige informanter, og emneområdene i intervjuguiden ble også bra mottatt. Interessant var det også at jeg kunne benytte erfaringsbaserte utsagn fra

enkelte informanter som ny kunnskap som kunne anvendes i de neste intervjuene. På denne måten erfarte jeg en generering eller eksplorering av kunnskap mellom informant og intervjuer direkte ut fra intervjurelasjonen, noe som bidro til at intervjuguiden ble noe revidert underveis. ”Råutskriftene” som ble skrevet ut etter hvert enkelt intervju, ble omredigert og forkortet til sammendrag. Viktige sitat er tatt med for å belyse fenomener, og for å skape *mening* fra hjelpevergenes erfaringsverden.

4.7 Diktafon eller løpende notater?

Som tidligere omtalt svarte de fire første informantene at de ikke ønsket bruk av diktafon under intervjuet, mens de to siste aksepterte dette. Fordelen ved bruk av diktafon var at jeg i intervjusituasjonen ble mindre bundet, og følgelig kunne konsentrere meg mer om relasjonen til informanten. Andre fordeler var at jeg fikk med rikere detaljer, småord og ulike ”gullkorn” som ofte kan ha betydning for analysen. En annen erfaring med bruk av diktafon var at intervjuene tok kortere tid enn de som ble ført med penn. De fire første tok fra to til fire timer, mens intervjuene med Lise og Marit hver kun varte en og en halv time.

Fordelen ved bruk av notater var at informantene ofte kunne føle seg friere, slippe å være bundet av, eller fiksert av maskinen som ”surret og gikk” på bordplaten. En ulempe var at jeg til en viss grad ble bundet til den løpende notatføringen, og dermed mistet noe av konsentrasjon om relasjonen. Ved notatføring ble intervjuutskriftene kortere, noe som kan ses på både som en fordel og en ulempe. Ulempen er at utskriftene ble mindre nyanserte og at enkelte viktige småord og uttrykk ikke ble fanget opp.

Utskriftene ble ført umiddelbart etter hvert enkelt intervju. Dette var et omfattende arbeid, særlig når det gjaldt intervjuene som ble gjennomført med bruk av diktafon. Jeg valgte å lage både fulle intervjuutskrifter og sammendrag, etter Widerbergs (2001) anbefalinger. Bearbeidelsen fra utskrift til sammendrag var også et tidkrevende arbeid. Denne struktureringen er i seg selv en begynnelse på analyse, i følge Kvale (1997).

I tråd med bruk av *tematisk analyse* (Widerberg 2001), utarbeidet jeg en analysematrise med oversikt over de viktigste temaene som fremkom av intervjuene. Matrisen er inndelt i overensstemmelse med intervjuguidens fem emneområder, og analysen er følgelig foretatt

både etter disse emneområdene, men også etter hovedinndelingen i strukturelle og kulturelle trekk ved hjelpevergenes hverdag.

4. 8 Kilde og dokumentasjon

I forbindelse med kilde- og dokumentasjon har jeg studert de seks klientenes journaler. Dette omfatter søk i kilder som egne og andres notater og utredninger, samt annet journalmateriale som rapporter og epikriser. Hensikten med dette var å danne seg et bilde av disse klientene, hvilke drøftinger og vurderinger som har vært gjort, samt hvilke tiltak som har vært aktuelle. Hjelpevergens plass i tiltakskjeden som klientens representant, fremgikk i noen utstrekning av journalmaterialet, og har betydning i denne sammenhengen. Ut over dette har jeg gjort søk i kilder som offentlige utredninger, aktuelt lovverk på området, samt i annen relevant litteratur.

I kildearbeidet fant jeg at habiliteringstjenestens klientjournaler hadde enkelte mangler når det gjaldt systematisk føring av opplysninger om klienter har oppnevnt hjelpeverge eller ikke. Imidlertid er forslag om nye journalrutiner og nye typer dokumentasjon under utarbeidelse, noe som vil føre til bedre systematikk på dette området.

4.9 Utvalget

Informasjonsskriv med skjema for skriftlig samtykke ble i første omgang sendt ut til 11 hjelpeverger, samtlige fra eget arbeidsfelt. Av disse svarte seks hjelpeverger at de ville være med i undersøkelsen, og alle gav sitt samtykke til å delta i prosjektet før intervjuene fant sted. Tre av hjelpevergene er biologiske foreldre til klienten. Informantenes alder fremkom først under intervjuene, og de hadde en aldersspredning fra 50 til 76 år. Kvinnene i utvalget var yngst, alle i 50 årene, mens samtlige menn var over 60 år.

Seks informanter er å betrakte som et lite utvalg. Jeg har valgt få informanter fordi jeg ønsket å kunne fange inn deres erfaringsverden sett i forhold til forskningsspørsmålet så langt dette var mulig. Esaiassen (2003) anbefaler å intervju et lite antall, og understreker at materialet sjeldent blir bedre ved å øke antallet informanter. Bedre enn et stort utvalg er et gjennomtenkt utvalg, i følge Esaiassen.

4.10 Forskningsetiske krav og spørsmål

Forskningsetikk er de grunnleggende moralnormer som gjelder for vitenskapelig praksis (Tranøy 1987). Forskningsetikken kan inndeles i tre hovedtyp: Selve forskningsprosessen, det som omfatter personvern, og til slutt de som gjelder bruk av forskningsresultater og forskerens samfunnsmessige ansvar (Ringdal 2001). I følge Den nasjonale komité for samfunnsvitenskap og humanioras (NESH) forskningsetiske retningslinjer stilles følgende krav til vern av informanter: Informert samtykke, ivaretagelse av retten til autonomi og selvbestemmelse, krav til anonymisering, vurdering av risiko og skade, samt konsesjons - og meldeplikt av prosjekter (Johannessen m. fl. 2004).

Dette prosjektet er meldepliktig, og meldeskjema ble sendt Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste, Personvernombudet for forskning (NSD). Utkast til intervjuguide og til informasjonsskriv til informantene med skjema for samtykke var vedlagt søknaden. I tillegg hadde jeg flere telefoniske kontakter med NSD for avklaring av enkelte begrep, drøfting av etiske dilemmaer ved forskning i eget felt, samt rundt utvalg og klienter. Etter at godkjenning av prosjektet forelå fra NSD i februar 2006 (vedlegg 3), sendte jeg informasjonsskrivet ut til informantene. Dette skrivet inneholder informasjon om prosjektet, og om de etiske krav som NESH stiller til gjennomføring og til deltagelse i et prosjekt (vedlegg 2).

Det å ivareta informasjon om prosjektet til klientene var blant dilemmaene som ble drøftet med NSD. På den ene siden har hjelpevergen en utfyllende funksjon i forhold til mangler i klientens rettslige handleevne, herunder å samtykke på vegne av klienten. På den andre siden, hvordan nå frem med informasjon om prosjektet i en tilgjengelig form til personer med ulike grader av psykisk utviklingshemning? Etter drøfting med, og godkjenning av NSD valgte jeg informasjon i muntlig tilpasset form. Etter avtale påtok hjelpevergene seg å gi denne informasjonen. Dette gjorde de på bakgrunn av at de hadde bedre personlig kjennskap til klienten enn den jeg har i min posisjon.

Umiddelbart før jeg sendte ut skriv til aktuelle informanter med forespørsel om deltagelse i prosjektet, hadde jeg et møte med faglig leder i Habiliteringstjenesten (20.2.06). I dette møtet presenterte jeg prosjektet, og vi hadde en drøfting rundt etiske spørsmål i forbindelse med forskning i eget felt. Videre drøftet vi kravet til anonymisering av opplysninger, bruk av klientarkivet til studieformålet og taushetsbestemmelser som gjelder for ansatte i tjenesten. I

dette møtet fikk jeg ”grønt lys” i muntlig form til bruk av tjenestens klientjournaler og annet tilgjengelig materiale i forbindelse med prosjektet.

Tre til fire uker etter utsendelse av den skriftlige informasjonen tok jeg kontakt på telefon med de aktuelle hjelpevergene. I disse samtalene utdypet jeg prosjektet med vekt på frivillig deltagelse, anonymitet og formål med studien. Flere av hjelpevergene som jeg kontaktet på denne måten sa seg umiddelbart interessert i å delta i prosjektet. Etter denne telefonrunden oppnådde jeg å få samtykke til deltagelse i prosjektet og avtaler om intervju.

På forespørsel under intervjuene ønsket ingen av informantene å få tilsendt utskrift fra intervjuet. Senere tok jeg ny kontakt med samtlige med forespørsel om gjennomlesning, tilbakemeldinger og godkjenning av intervjusammendragene. Sammendragene ble sendt ut, og samtlige informanter godkjente disse. Enkelte hadde korrigerende kommentarer, og disse ble innarbeidet i teksten. Sammenholdt med den skriftlige og muntlige informasjonen, samt avgitt skriftlig samtykke, er kravet til informert samtykke og frivillig deltagelse ivaretatt.

4.11 Kort presentasjon av informantene og deres klienter

Nedenfor gis en kort presentasjon både av de seks informantene og de seks klientene i studien. Disse presenteres i forhold til de tradisjonelle bakgrunnsvariablene alder og kjønn, for informantene også sivilstand, egne barn, utdanning og yrke.

Anders, hjelpeverge og far til Anita

Anders er 62 år og han er Anitas far. Av utdanning har han allmennfag- og en næringslivsutdanning, og han har arbeidet hele sitt yrkesaktive liv i det private næringsliv. Anders er enkemann og bor i en landkommune.

Anita

Anita er 23 år og lett psykisk utviklingshemmet. Hun har vært elev ved en videregående skole i en kommune flere mil fra hjemstedet. Gjennom disse årene har hun knyttet vennskapsbånd på dette stedet, og etter eget ønske flyttet hun til tildelt leilighet i bofellesskap av den nye bostedskommunen. I dag har hun et arbeidstilbud ved nær bostedet. Hun deltar aktivt i flere organiserte fritidstilbud.

Bjarne, hjelpeverge for Berit

Bjarne er 76 år og gift. Han er Berits hjelpeverge, men er ikke i slekt med henne. Bjarne har selv voksne barn. Av utdanning er han lærer med lang erfaring fra skoleverket. Han har også vært med i det lokale forliksrådet i en årrekke. Bjarne bor i en landkommune.

Berit

Berit er 56 år og moderat psykisk utviklingshemmet. I tillegg har hun psykiske problemer, og hun yter motstand mot å motta bistand. Berit har bodd i sitt barndomshjem hele sitt liv, frem til hun fikk tildelt kommunal omsorgsbolig i 2006.

Geir, hjelpeverge og far til Dag.

Geir er 67 år, gift og har to sønner og han er hjelpeverge for sønnen Dag. Av utdanning har han handelsskole og håndverksfagbrev i et fag han har arbeidet i hele sitt yrkesaktive liv. Geir er pensjonist, mens konen fortsatt er yrkesaktiv. Ekteparet bor en landkommune.

Dag

Dag er 43 år, lett psykisk utviklingshemmet med autisme. Han bodde i foreldrehjemmet inntil han fikk tildelt leilighet i bofellesskap av sin hjemkommune for cirka 10 år siden. I løpet av sitt voksne liv har Dag hatt forskjellige arbeidstilbud. Mesteparten av tiden har han jobbet med gårdsarbeid.

Karin, hjelpeverge til Jon

Karin er 50 år, har samboer og hun har ett barn, en datter i tenårene. Av utdannelse har hun handelsskole og ettårig helse- og sosialfag fra videregående skole. Hun er Jons hjelpeverge, men Karin og Jon er ikke i slekt. Karin har bodd i en større by før hun for cirka 15 år siden flyttet til nåværende bosted, en landkommune. I løpet av disse årene har hun hatt forskjellige jobber, blant annet en merkantil stilling i kommunehuset. Hun arbeider nå som assistent i en barnehage.

Jon

Jon er 64 år, og lettere psykisk utviklingshemmet. Hele sitt liv har han bodd i barndomshjemmet, sammen med sine foreldre, senere også sammen med en søster som overtok eiendommen. Han har fått tilbud om kommunale tjenester, men han har ikke villet ta i mot disse. Jon er en selvstendig person som liker utendørs arbeid. Han er utadvent og mobil

og kommer lett i kontakt med folk, og med et stort sosialt nettverk han er godt akseptert av de fleste i nærmiljøet.

Lise, hjelpeverge til Kristina

Lise er 54 år og ugift, og hun lever for tiden alene. Hun har ikke egne barn. Hun er Kristinas hjelpeverge, men Lise og Kristina er ikke i slekt. Lise er aktivitør av utdanning, og hun har lang arbeidserfaring fra helsevesenet, blant annet tidligere HVPU. Hun arbeider nå ved et lokalt flyktningmottak. Lise bor i en bykommune.

Kristina

Kristina er 48 år, er lett psykisk utviklingshemmet, og hun har dessuten psykisk tilleggsproblematikk. Hun bor i dag et kommunalt bofellesskap. Tverrfaglige og systematiske samarbeid og innsatser mellom første - og andrelinjetjenesten har ført til en bedre livssituasjon for Kristina.

Marit, hjelpeverge og mor til Martin

Marit er 57 år, gift og har to sønner, og hun er oppnevnt som hjelpeverge for sin yngste sønn, Martin. Av yrke og utdanning er hun hjelpepleier, med lang arbeidserfaring fra kommunens sykehjem. Marit var ved intervju tidspunktet uføretrygdet. Marit er bosatt i en landkommune.

Martin

Martin er 34 år og han er lett psykisk utviklingshemmet. Han beskrives som en aktiv person som mestrer mange av de daglige gjøremål på en selvstendig måte. Martin bodde i foreldrehjemmet inntil han begynte på en videregående skole som har tilrettelagt undervisning for funksjonshemmede. Han avsluttet denne skolen for cirka 10 år siden, og flyttet da inn i egen leilighet i kommunalt bofellesskap, der han har bodd siden.

KAPITTEL 5. Strukturelle trekk ved hjelpevergemålet

5.1 Innledning

I dette kapitlet skal vi se på strukturelle trekk ved hjelpevergenes hverdags erfaringer, ut i fra funn fra intervjuene. De strukturelle trekkene samsvarer med spørsmålene i emneområdene ”oppnevning som hjelpeverge” og ”kontakt med overformynderiet”.

Både i kapittel 5 og 6 gjengir jeg direkte sitat og korte sammendrag av informantenes utsagn. Dette for å underbygge viktige tema som fremkom, samt søke å se om disse gir noen svar på mine forskningsspørsmål.

5.2 Oppnevningen som hjelpeverge

Når skjer oppnevning av hjelpeverge? Av undersøkelsen fra 1973 om umyndiggjøring og hjelpevergemål, gjengitt i Pettersen (2001) fremgår det personer med psykisk utviklingshemning hadde en gjennomsnittsalder på 34,9 år ved hjelpevergeoppnevning. Denne undersøkelsen ble gjennomført før ansvarsreformen. Pettersen tilføyer: ”I mange tilfelle blir det oppnevnt hjelpeverge for utviklingshemmede når de fyller 18 år, mens det for gruppen som flyttet fra HVPU - institusjoner var en høyere og varierende alder” (vedlegg 1: 15).

Når oppnevnes hjelpeverger for personer med psykisk utviklingshemning i dag? Etter egen felterfaring varierer det når hjelpevergeoppnevninger skjer, både med hensyn til alder, og situasjon som klienten er i. I årene etter ansvarsreformen, med kommunalisering av omsorgen for mennesker med psykisk utviklingshemning, har det imidlertid blitt vanligere å oppnevne hjelpeverge i overgangen fra ungdom til voksenalder. Opplysninger om klientenes gjennomsnittsalder ved oppnevning foreligger ikke, men oppnevning skjer ofte i sammenheng med utflytting fra foreldrehjemmet til egen bolig. For de seks klientene i denne studien var gjennomsnittsalderen ved nåværende hjelpevergeoppnevning 35,8 år. Dette ligger nært tall gjengitt i Pettersen, men det må her tas med at enkelte klienter hadde hatt hjelpeverge før nåværende oppnevning.

To av informantene ble oppnevnt som hjelpeverge da klientene var i overgangen fra ungdom til voksenalder. Dette gjaldt Anders, som ble oppnevnt da datteren Anita var 21, og Marit

som ble oppnevnt da sønnen Martin var 23 år. Tre andre informanter - Geir, Lise og Bjarne - ble også oppnevnt i tilknytning til større hendelser i klientenes liv, så som planlagt utflytting og etablering i egen bolig, men disse klientene var eldre ved oppnevningstidspunktet, 28 til 53 år. Geir ble oppnevnt som hjelpeverge for Dag i 1991, det samme året som iverksettelse av ansvarsreformen. Dag bodde på dette tidspunktet i foreldrehjemmet, og som følge av reformen kom hjemkommunen mer aktivt på banen når det gjaldt planlegging og utvikling av tiltak og tjenester for ham.

Fem av informantene ble med andre ord oppnevnt i tilknytning til større hendelser i klientene liv, som utflytting til egen bolig. Faktorer som ansvarsreformen, og aktivt samarbeid mellom kommune og spesialisthelsetjeneste har også virket inn på tidspunktet for disse hjelpevergeoppnevningene.

Unntaket fra oppnevning i tilknytning til ”større hendelser” var Karin. Jon bodde i familiehjemmet og hans livssituasjon både før og etter oppnevningen har vært relativt statisk.

Mandatet

To av hjelpevergene, Geir og Karin var oppnevnt i ”sin alminnelighet”. Dette er som tidligere beskrevet et bredt mandat, som omfatter alle tre oppdragsområdene økonomisk bistand, rettslig stedfortreder og personlige forhold. For tre av hjelpevergene - Bjarne, Lise og Marit - var mandatet spesifisert til ”økonomi”, mens Anders var den eneste i utvalget hvor oppnevningen omfattet kombinasjonen av de to områdene ”økonomi” og ”personlige forhold”. Informantenes mandatsområder samsvarer med de som er mest vanlige, både på basis av egen erfaring, opplysninger fra intervju med en overformynder, og i stor grad også med undersøkelsen som er gjort av Pettersen (2001) i kommunene Harstad og Tromsø i perioden 1990-1999.

Samtlige hjelpeverger utførte de formelle ombudsoppgavene som fremgikk av oppnevningen, så som økonomiforvaltning der både formuesforhold og løpende økonomi inngikk. De bistod også med vanlige rettighetsoppgaver som å fremme søknader. Fem av informantene utførte oppgaver som falt innenfor ”personlige forhold”, uavhengig om dette området fremgikk av oppnevningen eller ikke. I tillegg utøvte enkelte omfattende omsorgs- og dannelsesoppgaver overfor klienten, noe som var særlig fremtredende i Karins hjelpevergeutøvelse. Dette vil bli nærmere omtalt i kapittel 6 under ”hjelpevergens hverdagserfaringer.”

Funksjonstid som hjelpeverge

Begrepet *familiehjelpeverger* anvender jeg i denne oppgaven på de informantene som er oppnevnt for egne voksne barn, selv om begrepet også kan forstås å omfatte hjelpeverger også i andre familierelasjoner. Intervjuene viste at familiehjelpevergene kun hadde vært oppnevnt en gang, for egen sønn eller datter, mens informantene i den andre gruppen hadde erfaring fra flere hjelpevergemål før nåværende oppnevning. Unntaket her var Karin som kun hadde vært oppnevnt for Jon. Informantenes funksjonstid i nåværende hjelpevergemål varierte fra underkant av 2 år til ca. 15 år fra det tidspunktet intervjuene fant sted. Bjarne var den av informantene som hadde hatt flest hjelpevergeoppnevninger, hele fem, og han hadde også den lengste samlede erfaringen som hjelpeverge i utvalget, til sammen 25 år. Geir hadde den lengste funksjonstid i nåværende hjelpevergemål, 15 år.

Hjelpevergene i utvalget hadde forholdsvis lang funksjonstid, gjennomsnitt for hele utvalget var 7,7 år. Dette ligger nært opp til Pettersens undersøkelse som viste en funksjonstid på 6,4 år i gjennomsnitt for 12 besvarte. Sammenholdt med Pettersen ses en tendens til at hjelpeverger ofte forblir i dette ombudet over tid.

Informantenes historier fortalte om en langvarige, samvittighetsfulle ofte også sammensatte hjelpevergeinnsatser. Samtlige informanter i utvalget hadde dessuten lang livs- og yrkeserfaring, hvorav to hadde oppnådd pensjonsalder. Dette sammen med lang funksjonstid gav hjelpevergene et bredt erfaringsgrunnlag for oppdragene de ivaretok.

Hindre tvang og utnyttelse

Det er en viktig hjelpevergeoppgave å hindre at klienten blir utsatt for tvangsinngrep og utnyttelse. En hjelpeverge kan heller ikke samtykke til tvangsinngrep ovenfor klienten (Orientering til hjelpeverger). I denne bestemmelsen ligger det at en hjelpeverge *ikke kan samtykke* til tiltak, som for eksempel innleggelse i institusjon eller flytting til annen bolig mot klientens vilje. Et samtykke er i utgangspunktet gyldig først når det foreligger enighet mellom hjelpevergen og klienten (Eskeland og Syse 1992).

Det å hindre at klienter utsettes for utnyttelse, for eksempel økonomisk, seksuelt eller på annen måte, er oppdragsområder som ofte befinner seg i skjæringspunktet mellom rettighetsforvaltning og ivaretagelse av personlige forhold. Alle informantene understreket

viktigheten av dette. Hos Bjarne kom dette tydelig til uttrykk i forbindelse med hans ivaretagelse av Berits frivillighet ved flytting til egen bolig. Dette omtales nærmere under 6.2.

Personer med nedsatte kognitive evner er ikke alltid i stand til å tolke situasjoner og handle ”rett” når det er behov for å sette egne grenser. De har følgelig ofte vanskeligheter med å forstå når personer er i ferd med å utnytte dem. I kontakt med personer som kognitivt fungerer innenfor ”normalområdet” kan det lett oppstå en asymmetrisk relasjon dem i mellom, med den følge at klientens selvutlevering kan føre til den andres makt (Martinsen 1996). I slike situasjoner kan maktformer fremtre, som kan føre til krenkelser trusler og utnyttning.

Regnskap

Ifølge overformynderen som ble intervjuet er det vanlig at hjelpevergene selv fører regnskap og står for de konkrete oppgavene i forbindelse med forvaltning av klientens økonomi. I de tilfelle der klienten bor i et bofellesskap, kan imidlertid en blant personalet, med god kjennskap til klienten, stå ansvarlig for vedkommendes regnskapsførsel. Dette etter avtale med overformynderiet. Hjelpevergen skal i slike tilfeller gjennomgå og kontrollere regnskapet før det oversendes overformynderiet.

Det er krav om innlevering av årlig regnskap til overformynderiet etter Vergemålsloven § 77. Hjelpevergene i utvalget hadde forskjellig praksis når det gjaldt føring og innlevering av klientenes regnskap. Fire av informantene førte selv regnskapene, mens to, Lise og Marit, ikke førte disse selv, men hadde overlatt denne oppgaven til klientenes primærkontakter i bofellesskapene. Imidlertid kontrollerte og signerte hjelpevergene regnskapene før disse ble oversendt overformynderiet. Lise og Marit, som var bosatt i to forskjellige kommuner, hadde i etter avtale, både med overformynderiet og klientenes primærkontakter en regnskapspraksis med klare fellestrekk. Begge regnskapsvariantene som fremkom i intervjuene samsvarte følgelig med det som er mest vanlig.

Av fire hjelpeverger som selv førte regnskap var det to, Anders og Geir, som oppgav at de *ikke* hadde fått krav fra overformynderiet om innlevering av klientenes regnskap. De førte allikevel regnskap slik at dette når som helst kunne fremlegges. De fire hjelpevergene som selv ivaretok regnskapet, utførte også de praktiske oppgavene som er knyttet til forvaltning av klientenes økonomi, mens de to øvrige hjelpevergene hadde overlatt både regnskapet

styringen den løpende økonomien til primærkontaktene. Dette følger av at årsregnskap og forvaltning av løpende økonomi er oppgaver som hører nøye sammen.

I følge den intervjuede overformynderen er eneste unntaket for fritak fra innlevering av regnskap knyttet til ekteskapsforhold, dersom den ene ektefellen er hjelpeverge for den andre når sistnevnte er innlagt i institusjon. Følgelig faller ingen av informantene inn under de formelle unntakene i loven. Informanten Geir mente følgende forhold var grunn for eget ”fritak” fra kravet til innlevering:

Det kan hende dette kan tolkes som at overformynderen stoler på oss som foreldre. Dette er et lite sted hvor de fleste kjenner hverandre. Vi og han som er overformynder kjenner hverandre godt gjensidig.

Til det samme spørsmålet kom Bjarne med nesten sammenfallende utsagn som Geir:

Kanskje dette kan være et uttrykk for at overformynderen opplever at mitt hjelpevergemål fungerer bra?

”Fritaket” fra innleveringsplikt hos disse informantene var med andre ord ikke juridisk begrunnet, men var basert på relasjonelle fenomener som gjensidig kjennskap, tillit og lokalkunnskap mellom hjelpeverge og overformynder.

”Begrensinger i retten til å nekte å bli oppnevnt som verge”

Av Vergemålslovens paragraf 9 fremgår ordlyden ”Rett til å nekte å bli oppnevnt som verge har (...)”. Deretter følger vilkårene, som innebærer at de fleste personer under 60 år kan bli *pålagt* å bli oppnevnt som hjelpeverge eller verge. Bestemmelsene i denne paragrafen er et eksempel på paternalistiske trekk i vergemålstradisjonen. Imidlertid tyder det på at praksis for anvendelse av disse bestemmelsene er blitt nedtont i senere år. (Årsmelding fra Hamar Overformynderi 2006). Gjeldende bestemmelse i § 9 om plikt til å påta seg oppnevne som hjelpeverge foreslåes opphevet, og erstattet med ny ordning om at en verge skal samtykke i vervet (NOU 2004: 16).

Bestemmelsene i § 9 inngikk ikke blant spørsmålene i intervjuguiden, men fremkom i intervjuet med Lise. Hun var den eneste i utvalget som oppgav å ha blitt oppnevnt som hjelpeverge for en ny person i samsvar med bestemmelsene i denne paragrafen.

Lise hadde erfaring fra to hjelpevergeoppnevnelser og en vergeoppnevning før hun ble oppnevnt for Kristina. De to førstnevnte var for personer med psykisk utviklingshemning, og den siste var en vergeoppnevning for en mindreårig gutt med flyktningbakgrunn. Den ene av de psykisk utviklingshemmede døde mens Lise var hjelpeverge, og hun ble etter eget utsagn nærmest automatisk i oppnevnt for en ny person, uten først å bli spurt av overformynderiet. Den "automatiske" oppnevningen, som Lise omtalte den som, samsvarer følgelig med anvendelse av bestemmelsene i § 9.

5.3 kontakt med overformynderiet

Min erfaring og kunnskap om kontaktforholdet mellom hjelpeverge og overformynder var begrenset før jeg gjennomførte denne studien. Manglende systematisk kunnskap førte til egen nysgjerrighet rundt dette fenomenet, med den følgen at spørsmålet ble innarbeidet som eget emneområde.

Formelle regler for kontakt mellom hjelpeverge og overformynderi

Vergemålsloven § 61 hjemler formalisert kontakt mellom overformynderiet, hjelpeverger og verger. Bestemmelsen gjengis nedenfor:

"Vergen står under tilsyn av overformynderiet. Han skal så vidt mulig rådføre seg med overformynderiet når han er i tvil eller når det gjelder avgjørelser av særlig stor betydning for den umyndiges økonomi. Vergen plikter å gi de opplysninger som overformynderiet krever vedkommende vergemålet. Etter tilsigelse skal han møte hos overformynderiet til muntlig forhandling, med mindre han har forfall."

Som det fremgår av bestemmelsen står hjelpeverger og verger under tilsyn av overformynderiet, de skal rådføre seg med overformynderen når de er i tvil, eller når det gjelder avgjørelser av betydning for klientens økonomi. Lovbestemmelsen er også fremhevet i heftet "Orientering til hjelpeverger". I og med at den kun omfatter *tvilsituasjoner* og *tilsyn*, innebærer dette i praksis en smal kontaktflate, oftest enveis, fra hjelpeverge til overformynder.

Bestemmelsen uttrykker med andre ord ikke direkte *gjensidighet* i dette forholdet. Selv om den ikke stimulerer til større gjensidig kontakt, representerer den heller ikke noe hinder for å kunne praktisere større grad av gjensidighet mellom hjelpeverge og overformynder.

Overformynderen som er intervjuet, bekreftet at det er lite direkte kontakt mellom overformynder og den enkelte hjelpeverge. Dette hadde i følge han sin primære årsak i overformynderienes begrensede kapasitet til å kunne ha hyppigere kontakt med hjelpevergene. I hans overformynderperiode hadde det heller ikke blitt holdt kurs for hjelpeverger av samme årsak som er beskrevet ovenfor.

Ensom rolle og enveis kontakt

Tre av informantene, Lise, Bjarne og Geir var de som tydeligst uttrykte for at det er en *ensom oppgave* å være hjelpeverge, og som Lise uttrykte det:

Dette er tross alt en oppgave folk påtar seg på fritiden. Vi jobber veldig alene. Helt overlatt til oss selv! Jeg trur nok at mange føler at det ikke er så lett å ta den telefonen til overformynderen heller. Det skal ikke være sånn at vi skal lukte og føle oss fram, at det bare skal være opp til det en sjøl får ut av det.

Fem av seks informanter gav både direkte og indirekte uttrykk for fenomenet ”enveiskontakt”. I dette lå det at det var hjelpevergene som tok initiativet til kontakt med overformynderiet. Flere av informantene uttrykte følgelig at de savnet *gjensidighet* i dette forholdet, dessuten etterlyste de bedre oppfølging generelt fra overformynderiet.

Geir gav uttrykk for at det var betenkelig at overformynderen hadde så vidt liten kontakt med hjelpevergene. Dette særlig på bakgrunn av hjelpevergenes viktige funksjon for klientene. Han utdypet sine tanker slik:

Dette virker noe rart på oss, og overformynderiet virker noe diffust på meg. Vi kjenner til hvem som er overformynder i vår kommune (...). Dersom jeg hadde hatt behov for ytterligere kontakt for drøfting hadde jeg tatt kontakt, men det er lettere å kontakte habiliteringstjenesten for drøfting av Dags rettigheter når ulike problemer oppstår.

Nytt for meg var det at hjelpevergene i denne studien opplevde sin rolle som så vidt ensom, videre at deres kontakt med, og oppfølging fra overformynderiet var beskjeden og enveispreget i den grad som kom til syne i intervjuene.

Marit var blant de fem informantene som hadde liten kontakt med overformynderen, men hun gav uttrykk for at denne kontakthypigheten samsvarte med eget behov. Hun hadde et positivt inntrykk av vedkommende. Marit underbygget dette med at hun opplevde det som trygt og tillitsvekkende at overformynderen var meget nøye med at regnskapene ble ført ordentlig, noe hun supplerte med følgende:

Jeg har da også overformynderiet i bakhånd hvis det skulle være ett eller annet. Det er fint som det er nå med kontakt ved innlevering av regnskapet.

Marits utsagn om at den nåværende situasjonen er bra som den er, med hensyn til den beskjedne kontakten til overformynderiet, kan forstås som et uttrykk for at hun tok situasjonen for gitt slik den er mer enn hvordan den burde være. Samtidig erkjente hun sitt eget behov for mer informasjon og opplæring om hjelpevergers rettigheter og plikter. Hennes utsagn samsvarte også med uttalelser fra andre informanter, som ”godtok” situasjonen som det er uten å stille krav til overformynderen om informasjon og opplæring. Dette tyder på at den nåværende situasjonen ble tatt for gitt av flere enn Marit, men til gjengjeld var dette heller ikke hos dem et uttrykk for fornøydhet med statussituasjonen. Dette kom klart til uttrykk ved at samtlige informanter etterlyste kurs, opplæring og samlinger for hjelpeverger, når disse spørsmålene ble tatt opp under intervjuet.

Karin var den i utvalget som hadde et kontaktforhold til overformynderen med størst innslag av gjensidighet. Hun beskrev kontaktforholdet slik: *Jeg føler at jeg kan gå til henne med hva som helst, når som helst, også i dag.*

Hun understreket dette med følgende:

Jeg er glad for at hun er der.” For meg er med andre ord overformynderiet ikke noe diffust, verken som organ eller person, slik du forteller at enkelte andre kan oppleve det.

Karin og den kvinnelige overformynderen hadde tidligere vært kollegaer på samme arbeidsplass i kommunen. Dette bidro til at det var lettere for Karin å ta kontakt for drøftinger.

Behov for kurs, opplæring og veiledning

Samtlige informanter fikk ved oppnevningen utlevert heftet "Orientering til hjelpeverger" fra Overformynderen. Dette samsvarer med vanlig praksis ved oppnevning, i følge den intervjuede overformynderen. Ingen av informantene hadde fått noe annet informasjonsmaterieell gjennom overformynderiet.

Ingen av informantene hadde deltatt på kurs eller annen opplæring for hjelpeverger i regi av overformynderiet. En informant, Anders hadde imidlertid deltatt på et kurs for pårørende til funksjonshemmede barn hvor en overformynder holdt innlegg om vergemål. Dette kurset ble ikke arrangert i regi av overformynderi som instans, men av habiliteringstjenester i to nabofylker. Anders opplevde dette innlegget som nyttig for seg, han fortalte blant annet at han hadde lært forskjell på verge og hjelpeverge. Innlegget hadde også betydning for hans eget initiativ til å bli oppnevnt som hjelpeverge for datteren, vel ett år senere.

Samtlige informanter uttrykte å ha et stort informasjonsbehov, herunder tilbud om kurs, samlinger og veiledning. Dette samsvarer nært med undersøkelsen gjennomført av Pettersen (2001) som også viser et stort behov for kurs og opplæring blant hjelpeverger.

I tillegg etterlyste tre informanter - Bjarne, Geir og Lise- egne nettverk for hjelpeverger med møter og andre samlinger for erfaringsutveksling, hvor de kunne drøfte hverdagerfaringer, etikk, anvendelse av regelverk og andre aktuelle tema uten å komme i konflikt med bestemmelser om taushetsplikt. Når det gjaldt spørsmål om å tenke nytt og se nye muligheter i dette feltet, uttrykte Lise følgende:

Informasjonsmøter, eller kall det kursdag og nettverk av hjelpeverger (...) ønsker jeg at det blir mer av. Dette ville også gjøre at hjelpevergene blir mer aktive og føle seg mer verdsatt, og kanskje litt av den usikkerheten og det litt skremmende rundt hva jeg kan gjøre eller ikke gjøre som hjelpeverge ville bli fjernet. Synliggjøring av hva hjelpeverge og vergemål er! Det er mange muligheter, det gjelder bare å se dem.

Geir gav også uttrykk for behov for å bedre sin kunnskap om hjelpevergemål, både i forhold til nåværende lovverk så vel som det nye lovforslaget. Han mente i likhet med Lise at kurs og nettverkssamlinger for hjelpeverger hadde vært nyttig også som et tiltak for å rekruttere nye hjelpeverger:

Slike samlinger hadde vært interessante for å kunne drøfte hverdags erfaringer med andre hjelpeverger, noe man ellers sjeldent får anledning til da hjelpevergen jo er i en nokså ensom rolle. Dette er en type tiltak som muligens kunne ha fremmet interessen for det å være hjelpeverge?

Kjennskap til forslag om ny vergemålslov

Kun en informant, Marit hadde kjennskap til at det arbeides med forslag til ny vergemålslov (NOU 2004: 16), en kunnskap hun hadde fått gjennom lokalavdelingen av sin interesseorganisasjon (N.F.U.), men ikke fra overformynderiet. At ingen av informantene hadde fått informasjon fra overformynderiet om dette lovforslaget, kan forstås som et av uttrykkene for beskjeden kontaktflate mellom overformyndere og hjelpeverger. I tillegg fortalte dette også om interesseorganisasjonenes betydning, noe som berørte familiehjelpevergene. Om sitt manglende kjennskap til lovforslaget uttrykte Anders følgende:

Jeg har ikke hørt om nytt lovforslag gjennom overformynderen her i kommunen, men det er mulig overformynderen på kurset i 2003 kan ha nevnt det.

Karin kom med følgende kommentarer da hun i intervjuet ble kjent med lovforslaget:

Det er rart det tar så lang tid med den nye vergemålsloven. Kanskje "de" (Storting og departement, min tilføyelse) ikke ser dette som viktig, men de er nødt for å gjøre noe med dette, blant annet da oppgavene som hjelpeverge kan være for vage etter min oppfatning.

Lite åpenhet og lukket felt?

Lise var den eneste informantene som berørte vergemålet og overformynderiet i et historisk perspektiv, og hun knyttet dette an til at feltet har vært lite i fokusert i media og samfunnsdebatter for øvrig. Hun underbygget dette med egne erfaringer og opplevelser, som

gikk ut på at den vanlige kvinne og mann hadde liten kunnskap om hva overformynderiet og vergemål er:

Ja, jeg savner litt mer åpenhet, det er et litt lukka felt dette. Ingen er interessert i dette.

Lise så fenomenene ”lite åpenhet” og ”lukket felt” i historisk sammenheng, at dette var en form for overlevning fra gamle dager, som gikk ut på at overformynderiet tidligere var et noe skremmende og truende øvrighetsorgan. I egen barndom opplevde hun enkelte ganger å høre negativ omtale om overformynderiet: ”Nå kommer overformynderen.” Selv trodde Lise dette kunne ha hatt sammenheng med en form for trussel om umyndiggjøring, som den gangen ”hang i luften”, et fenomen som tidligere var mer utbredt.

KAPITTEL 6. Kulturelle trekk ved hjelpevergemålet

6.1 Motivasjon og mening

Innledning

Etter at vi i forrige kapittel har sett på strukturelle trekk, skal vi nå gå inn i kulturelle trekk ved hjelpevergenes hverdag. Hovedtema i dette kapitlet er det som skjer i relasjonen mellom hjelpeverge og klient. I studien omfatter de kulturelle delene hjelpevergenes motivasjon, hverdags erfaringer og omgivelsenes betydning.

I emneområdet "hverdags erfaringer" inngikk spørsmål om tidsbruk på oppdraget, opplevde dilemmaer og uenighet, klientens samhandling, hjelpevergens relasjon til klienten, samt eget kjønns innvirkning på hjelpevergeutøvelsen. Spørsmål knyttet til andre typer hendelser og opplevelser var også med.

Informantenes motivasjon for oppnevning som hjelpeverge

Etter egen klinisk erfaring varierer personers motivasjon for å påta seg oppnevning som hjelpeverge. Individuelle forhold, herunder kjennskap og relasjon til klienten, situasjon og formål med oppnevningen har ofte innvirkning.

Et fenomen som kommer en i møte ved disse intervjuene var at hjelpevergene hadde høy motivasjon for sine oppdrag, som de opplevde som meningsfulle. Dette på tross av at flere opplevde å inneha en ensom rolle, med liten grad av oppfølging fra overformyndert. Motivasjonen hadde forskjellig innhold og opprinnelse etter når deres relasjon til klienten "historisk" sett oppstod.

Familiehjelpevergene

Beskrivelse av familiehjelpeverge er gjort i kapittel 5 under "funksjonstid som hjelpeverge". For familiehjelpevergene "vokste" *hjelpevergeombudet ut omsorgen*, som de i egenskap av å være foreldre hadde hatt for barnet gjennom sistnevntes livsløp frem til oppnevningstidspunktet. Følelsesmessige bånd i relasjonen foreldre og barn var viktige i denne sammenhengen, og motivasjonen var også knyttet til gjensidig trygghet både for seg selv, sin sønn eller datter gjennom det å ivareta dem videre inn i voksenlivet. Marit gav uttrykk for at hjelpevergeposisjonen var viktig for henne ut i fra denne begrunnelsen:

Jeg har vært med Martin siden han ble født, og jeg er jo glad for å være hjelpeverge så jeg får fulgt med åssen han har det. For det er jo ikke bare økonomien da. Det gjelder jo hele livsformen hans, at han har det bra, og at det ikke går på "halv tolv" for ham. Jeg er litt sånn hønemor da.

Marit syntes selv kombinasjonen mor og hjelpeverge fungerte bra for henne, noe hun understreket med omtale av seg selv som "hønemor". Hennes betraktning "det å kunne følge med åssen han har det," kan forstås tvetydig. Det uttrykte både hennes ønske om å være en kontinuitetsperson for Martin, men utsagnet var også preget av usikkerhet over å "gi slipp", det vil si å overlate oppgavene til andre.

At familiehjelpevergene kun hadde vært oppnevnt som hjelpeverge for egne barn, forstås ut i fra deres tyngende omsorgsoppgaver og livslange og signifikante rolle som foreldre.

Anders hadde fungert som "selvoppnevnt hjelpeverge" for Anita fra hans kone døde og frem til han ble formelt oppnevnt. Dette skjedde ved at han selv tok initiativ til oppnevningen ved skriftlig henvendelse til overformynderen. Hans motivasjon var knyttet både til at han så det som ryddig og trygghetsskapende for begge parter å få dette forholdet formalisert, og fordi han hadde en god følelse for å hjelpe Anita på de områdene hvor hun hadde behov for bistand: "Hjelp til å mester livet", som Anders uttrykte det.

Geir vektla egen farsrolle til Dag som sterkt motivasjonsfaktor for sin oppnevning som hjelpeverge. Han understreket dette med at han var livredd for at andre utenfor familien skulle bli Dags hjelpeverge den gangen saksforberedelsene til oppnevningen pågikk. Geir understreket at det å være hjelpeverge for Dag i alle år hadde hatt meget stor betydning og mening for ham selv. Han underbygget dette med at både han og ektefellen Astrid ville ha opplevd seg selv som "andrefiolinister" dersom en annen person hadde blitt oppnevnt. I forbindelse med forberedelsene til oppnevningen kom spørsmålet opp om en person utenfor familien kunne bli Dags hjelpeverge. Til dette svarte Geir saksbehandler ved Sorenskriverkontoret: *Dette styrer vi, denne oppnevningen er riktig for oss.*

Hjelpeverger uten familietilknytning

For hjelpevergene uten familietilknytning ses en tendens til at "før - kjennskap" til klienten har øvet viktig innflytelse på deres motivasjon for oppnevningen. Før - kjennskap vil jeg i

denne sammenhengen beskrive som en kjennsapsrelasjon mellom klienten og informanten, som var etablert i tid *før* oppnevningen som hjelpeverge fant sted. Denne gruppen hjelpeverger hadde før - kjennskap til klienten fra felt som arbeidsplass og naboskap, og denne hadde betydning for motivasjonen til oppnevning. Dette gjaldt både for Bjarne og Karin, men også for Lise i hennes tidligere vergemål til den mindreårige flyktingen som hun kjente fra sitt arbeid ved flyktningsmottaket.

Før - kjennskap mellom klienten, pårørende og den som blir oppnevnt som hjelpeverge er ut i fra egen felterfaring ikke uvanlig. Av dokumenter i habiliteringstjenestens klientjournaler, som for eksempel møtereferater, fremgår ikke sjeldent at denne typen kjennskap har eksistert mellom partene før oppnevning.

For hjelpeverger uten familietilknytning hadde omsorgsoppgavene ”*vokst ut*” av ombudet over tid, noe som var særlig fremtredende i Karins hjelpevergepraksis. Før - kjennskapet mellom Karin, Jon og hans søster var også en viktig faktor for utvikling av tillit dem i mellom. Hun ble kjent med Jon og hans søster ut i fra nabolagsforhold, noe som etter hvert utviklet seg til en vennerelasjon. Denne relasjonen var også utgangspunktet for at Jons søster spurte Karin om å bli hjelpeverge. Senere i prosessen kontaktet også overformynderen henne, og begge disse henvendelsene virket motiverende på Karins ”ja” til å bli oppnevnt som hjelpeverge, noe hun begrunnet på denne måten:

Jeg kunne ikke si nei til dette. Jeg bor i Jons nabolag og har kjent ham siden jeg flyttet hit, med andre ord mange år før jeg ble oppnevnt som hjelpeverge.

Karin var den blant hjelpevergene uten familietilknytning som i størst grad utøvet rene omsorgsoppgaver i tradisjonell forstand for klienten. Mellom henne og Jon fortsatte relasjonen å utvikle seg også etter oppnevningen, som hun vurderte slik:

Relasjonen min til Jon, og kanskje også den andre veien er nok nærere enn rollen tilsier.

Karin hadde over tid blitt en signifikant person for Jon. Dette både på grunn av god kommunikasjon og ”kjemi” dem i mellom, og som følge av Karins betydelige omsorgsutøvelse gjennom en årrekke.

Blant hjelpevergene i utvalget representerte Lises praksis det motsatte av Karins. I nåværende oppnevning var hun den eneste i utvalget som kun utførte de formelle oppgavene som hjelpeverge. Dette hadde bakgrunn i at Lise hadde liten mulighet for kontakt med Kristina, særlig på grunn av sistnevntes tilstand, men også Kristinas ønsker om ikke å ha kontakt. Lises så godt som ”rene” ombudsutøvelse omtalte hun kortfattet:

Jeg er oppnevnt for å gjøre naturlige oppgaver i forbindelse med den dama, også økonomi. Det er en jobb jeg gjør, synes jeg.

Lise måtte både tenke seg om, overtales og motiveres av overformynderen før hun sa ja til å bli oppnevnt som hjelpeverge for Kristina. Hun var først skeptisk til å påta seg denne funksjonen, noe som blant annet hadde sin begrunnelse i det hun tidligere har hørt om vergemål og overformynderi, som er omtalt under hennes historiske betraktninger i kapittel 5. Selv om det ikke kom direkte frem i intervjuet, kan nok også tidligere ”pålegg” om ny oppnevning etter § 9 ha virket negativt inn på hennes motivasjon.

Imidlertid opplevde Lise et langt større meningsinnhold i sitt tidligere vergeforhold til den mindreårige flyktingen hun kalte ”flyktingegutten”. I sine betraktninger både over tidligere vergeoppnevningen og nåværende hjelpevergeoppnevning sa hun:

Jeg tror jeg hadde gjort mye mer ut av hjelpevergerollen hvis det hadde vært en annen person.

Dette utsagnet samsvarer med hennes beskrivelse av innholdet i det tidligere vergeforholdet. I intervjuet fortalte Lise fra denne oppnevningen, som tematisk ligger utenfor denne oppgaven, men som jeg har valgt å ta med i korte trekk fordi det viser en interessant bredde i dette praksisfeltet. Gjennom intervjuet med Lise var jeg heldig å få innblikk i to forskjellige verge- og hjelpevergepraksiser utøvet av samme person. Det første med innhold både av omsorgs- og ombudelementer (”flyktingegutten”), og i det andre en utøvelse av et nært opp til ”rent” ombudsforhold (Kristina).

Hjelpevergeoppnevning - en anerkjennelse?

Ligger det anerkjennelse og tillit i det å bli spurt en eller flere ganger om å påta seg ansvarsfulle oppgaver? Virker dette motiverende inn på å si ”ja” til oppnevning som hjelpeverge, og på utøvelsen av de oppgavene man gjennom dette påtar seg?

Å være hjelpeverge var for Bjarne en meningsfylt oppgave. Han erfarte at han fikk en annen vinkling på hendelser og på livet, hvordan tilværelsen kan arte seg for mennesker som både har det vanskeligere eller lever annerledes enn de fleste. Han beskrev dette slik:

Det mangfoldet vi har rundt oss hører livet til. Jeg har blitt, og blir fortsatt motivert til å være hjelpeverge gjennom tillitserklæringen som ligger i det å bli spurt om, og oppnevnt som hjelpeverge flere ganger.

Bjarne opplevde det følgelig som en tillitserklæring å bli spurt å bli oppnevnt flere ganger, og han hadde positive erfaringer også fra tidligere hjelpevergeforhold. Tilliten han oppnådde kan knyttes til hans gode skjønnsutøvelse basert på erfaringer både fra et langt yrkesliv som pedagog, som medlem av det lokale konfliktrådet, sammenholdt med hans lange erfaring som hjelpeverge. Med sin yrkesmessige kunnskap og erfaring var han vant til å takle vanskelige situasjoner med elever og klienter. Hans gode relasjonelle og kommunikative kompetanse, spilte en viktig rolle i det ”å bli den andres tillit verdig” (Martinsen 1989, etter Jensen 1990: 72). For ham har det vært viktig å forstå, samt *være på parti med dem*, dette uansett om deres familier hadde et annet syn. Bjarne understreket at han verken som lærer eller hjelpeverge kan være stivbent, men gjøre det man kan for å finne gode løsninger for eleven eller klienten.

Både Bjarne, Lise og Marit vektla nytten de hadde av sine utdanninger og fra egen yrkespraksis, erfaringsbasert kunnskap som de overførte til hjelpevergemålet. Særlig gjaldt dette deres relasjonelle og kommunikative kompetanse som de anvendte i møte med klientene.

Tillit og skjønn i ombud og omsorg

”For å ta i mot den andres utleverthet trengs faglig skjønn som balanserer mellom nærhet og avstand ut i fra den konkrete situasjonens appell. Skjønnnet holder oss fast (...) nettopp ved at det fordrer situasjonsanalyse med en villighet til å sette seg inn i den andres situasjon og lære av den andres erfaringer. Martinsen 1989, etter Jensen 1990: 75).

”Tillit er å utlevere seg å våge å vise seg frem for å bli imøtekommet. Tillit er nerven i all kommunikasjon” (Martinsen 1996: 86). Tillit kan ikke i seg selv regelfestes, det vi regelfester er en norm for å hindre mistillit og likegyldighet. Tillit eller å ta i mot den andres utleverthet har å gjøre med kvaliteter som utvikles i relasjonen, som igjen er utgangspunktet for å kunne bli den andres tillit verdig” (Martinsen 1989, etter Jensen 1990: 72).

Utøvelse av godt skjønn i relasjonen til og kommunikasjonen med klienten over tid la grunnlaget for utvikling av tillit, og på grunnlag av gjensidigheten som utviklet seg mellom hjelpevergen og klienten, ”vokste” omsorgen ut ombudet. Denne omsorgsrelasjonen ble opplevd å ha betydning for hjelpeverger både med og uten familietilhørighet. Informanten Marit gav uttrykk for at det gjelder hele livsformen til sønnen Martin. Marits ”hønemor”, Geirs ”motivasjon som far”, Anders ønske om en ”ryddig og trygghetsskapende orden for begge parter”, Karins utsagn ”relasjonen min til Jon, og kanskje også den andre veien, er nok nærere enn rollen tilsier” og Bjarnes vektlegging av ”å forstå og være på parti med dem” har alle det til felles at de er tydelige omsorgsuttrykk ovenfor den de er oppnevnt som hjelpeverge for. Posisjonen som hjelpeverge gav et godt meningsinnhold for foreldrene i deres behov for trygghet om at egen sønn eller datter ble ivaretatt på en god måte også i voksenlivet. Ombudet medførte større muligheter for dem til å kunne øve påvirkning ovenfor offentlige instanser, gjennom formidling av egen erfaringsbasert kunnskap og skjønn som foreldre.

Intervjuene viste at det å være hjelpeverge utgjorde en viktig del av samtlige informanters livsverden. Dette gav seg imidlertid forskjellige uttrykk hos hjelpevergene med og uten familietilknytning. Særlig gjaldt dette omsorgsdelen, enten den hadde ”vokst ut av ombudet,” eller som hos familiehjelpevergene der ombudet hadde ”vokst ut” av omsorgen. Kunnskapen som ble formidlet av informantene viste at ombuds- og omsorgsrollene var vevet sammen i et hele i relasjonen til klienten. Dette omtales mer inngående under 6.2.

6.2 Hverdagserfaringer som hjelpeverge. informantenes erfaringer og opplevelser

Tidsbruk på hjelpevergeoppgavene

Flere av informantene, blant dem Geir, Lise og Marit gav uttrykk for at de ikke utførte hjelpevergeoppgavene regelmessig, men etter behov. Både Lise og Marit brukte noen timer en til to ganger i pr. år på disse oppgavene, som for dem først og fremst bestod i å gjennomgå og godkjenne regnskap. Dette var de samme to informantene som har overlatt regnskap og løpende økonomioppgaver til klientenes primærkontakter. De andre fire hjelpevergene, som selv stod for disse oppgavene, brukte naturlig nok mer tid, en eller flere ganger pr. måned. I tillegg deltok samtlige informanter i møter med offentlig ansatte, først og fremst med personell i klientenes boliger. Fem av informantene deltok regelmessig i klientens ansvarsgruppemøter som vanligvis holdes to til fire ganger pr. år. Lise hadde fått innkalling til slikt møte for første gang rundt intervjutidspunktet, våren 2006. Dette var en ny erfaring for henne, og den første møteinnkallingen betraktet hun på denne måten: *Kanskje de ikke tidligere har tenkt på muligheten av å kalle en inn?*

Når det gjaldt tidsbruk på hjelpevergeoppgavene fremkom stor variasjon mellom informantene. Et forhold som fremkom av intervjuene var at enkelte informanter syntes det var vanskelig å presisere tiden de brukte på disse oppgavene. Dette hadde sammenheng med at deres hjelpevergeutøvelse kunne "flyte sammen" med hverdagsgjøremål for øvrig, noe som ikke minst gjaldt oppgaver av omsorgskaraktér. Til tross for at det for flere informanter var vanskelig å presisere tiden de brukte på hjelpevergeoppgavene, viste utvalget stor variasjon når det gjaldt tidsbruken. Det var vanskelig for flere av informantene å presisere egen tidsbruk, men av de opplysningene som allikevel kom frem, ses en tendens i retning av Pettersens funn (2001), der tidsbruken varierte fra 2 til 24 timer pr. måned.

Dilemmaer og uenighet i hjelpevergemålet

Tre av hjelpevergene, Anders, Bjarne og Marit, hadde opplevd klare dilemmaer og uenigheter i hjelpevergemålet. Disse fenomenene gav seg forskjellige uttrykk, og to av forholdene var løst mens det tredje, som berørte Anders og datteren Anita, fortsatt var uløst ved intervjutidspunktet.

Anders - hvordan akseptere datterens ønske om skifte av hjelpeverge?

For Anders oppstod uenigheten mellom han og Anita i forbindelse med at hun ønsket å skifte til annen hjelpeverge. Dette begrunnet hun med ønske om å bli møtt som voksen, og det å ha en "ren" familierelasjon til sin far. Anita opplevde fars hjelpevergemål som konfliktskapende dem i mellom, og hun tok spørsmålet om skifte av hjelpeverge opp i flere

ansvarsgruppemøter. Nedenfor gjengis et sitat fra Anita, hentet fra et møte der denne saken ble drøftet:

Jeg vil ikke være avhengig av faren min nå i 25-årsalderen! Jeg vil ha en far, men jeg vil ikke ha deg til å kontrollere pengene mine. Jeg vil løsrive meg fra deg som forelder, bli voksen og ikke overkontrollert av far.

Anders tok datterens ønsker tungt, og motsatte seg dette da han opplevde seg selv som en lite påtrengende og kontrollerende hjelpeverge, noe han i samme møte understreket med følgende utsagn:

Hjelpeverge er en omsorgsgreie som er mye mer enn penger. Jeg er opptatt av å skille rollene som far og hjelpeverge. Jeg ønsker å være en lite påtrengende hjelpeverge, det vil si jeg prøver så god jeg kan å skille mellom det hun trenger hjelp til og de oppgavene hun klarer selv. Desto mer anonym eller tilbaketrukket hjelpeverge, desto bedre for Anita.

Hermed oppstod et dilemma i situasjonen. Anders utøvet sitt hjelpevergemål etter beste skjønn ovenfor Anita. Han ville imidlertid ikke gi slipp som hjelpeverge nettopp ut i fra ønsket om å ivareta henne, selv om dette var i strid med Anitas ønsker om å være mest mulig selvstendig som voksen. Anders var i en dobbeltrolle til Anita, både som nært familiemedlem og ved å inneha et ombud, og hans sårbarhet ble berørt av datterens ønsker om å frigjøre seg fra ham, noe som særlig rørte ved den primærrelasjonen han hadde til henne.

Anders la også vekt på at han med sitt kjennskap til Anita gjennom hele hennes liv, ville ha bedre forutsetning for å kunne ivareta hjelpevergefunksjonen på en trygg og god måte, enn en person utenfor familien. Han opplevde at han opptrådte mest i rollen som far i ansvarsgruppemøtene, selv om også hjelpevergerollen ble berørt gjennom temaene som ble tatt opp. Han beskrev sin opplevde dobbeltrolle som far og hjelpeverge i disse møtene:

Jeg har med andre ord ikke måttet ta på meg hjelpevergehatten i særlig grad i disse møtene.

Bjarne – forlik på grunnlag av skjønn

Bjarnes dilemma- og uenighetspregede sak gikk ut på at Berits svigerinne hadde en lefsetakke i et rom der Berit bodde før hun flyttet. Strømforbruket til takkebruken gikk på Berits strømmåler, og Bjarne ble av kommunalt personell anmodet om å ta denne saken opp med svigerinnen, noe han gjorde. I tillegg drøftet han saken med overformynderen. I samtalen med paret møtte han først motstand, men etter hvert kom det frem at de brukte en god del tid på å yte bistand til Berit. Bjarne foreslo både ovenfor overformynderen og ekteparet en ordning i minnelighet som gikk ut på at strømforbruket til takken kunne anses som en form for ”godtgjøring” til svigerinnen for den bistanden hun gav Berit. Dette ble godtatt av partene, og en liten sak som kunne ha utviklet seg til en konflikt, ble løst i minnelighet.

Marit - historien om den ”gode heks” som ikke lot seg skremme

Marits hendelse gikk ut på uenighet mellom seg som hjelpeverge og bofellesskapet der Martin fikk tildelt leilighet etter at han hadde avsluttet videregående skole. Uenigheten dreide seg om videreføring av et eget opplegg for botrening som Martin hadde lært ved skolen. Personalet i bofellesskapet ønsket å erstatte skolens opplegg med en annen form for botrening. Marit trakk da inn fagpersonell fra den videregående skolen, som møtte frem og informerte om, samt anbefalte boligpersonalet å benytte det innlærte opplegget. Denne saken førte med seg en god del konflikter mellom Marit som hjelpeverge og bofellesskapet:

Det hele førte med seg mye rabalder. Den gang var jeg jo hekse kan du si. Tok att, men jeg lot meg ikke skremme.

Det hele endte med at skolens opplegg for botrening ble godtatt og iverksatt. Marits kontakt og samarbeide med bofellesskapet utviklet seg senere til å bli bra.

Andre typer hendelser og erfaringer som hjelpeverge

I tillegg til erfaringer og opplevelser som var knyttet til dilemmaer og uenighet fortalte informantene også om andre hendelser og måter å løse disse på. Disse er interessante i forhold til den delen av oppgavens problemstilling som går på forholdet ombud og omsorg. Hendelsene som gjengis nedenfor er fortalt av informantene Anders, Bjarne, Karin og Lise.

Anders - familiemegling som del av hjelpevergeutøvelsen

Anders opplevde flere ganger at Anita ringte ham når hun var i en forretning og skulle foreta innkjøp av klær, ofte dyre klesplagg. Han kunne ikke bedømme det fornuftige ved disse innkjøpene, blant annet fordi han oftest befant seg langt unna geografisk, og fordi han ikke hadde god kjennskap til motetrender for unge damer. Far og datter fant frem til en løsning som gikk ut på at Anitas storesøster, som de begge hadde stor tillit til, ble trukket inn som ”klesrådgiver” for Anita. På denne måten etablerte de et familieråd, der storesøsteren bistod som megler og rådgiver for begge. Anita fikk hjelp med klesråd, noen ganger også innkjøp, og Anders i sin utøvelse som hjelpeverge.

Bjarne - sikre frivillighet i flytting

Bjarne fortalte om sin bistand til Berits flytting til ny bolig. I flytteprosessen deltok han sammen med Berits pårørende og kommunale tjenesteytere. Hans oppgave innebar først og fremst overtalelse, samtidig som han skulle i vareta Berits rettsikkerhet med hensyn til frivillighet i flyttingen til omsorgsboligen. Bjarne understreket bestemmelsen om at en *hjelpeverge kan ikke samtykke i tvangsinngrep*, som han henviste til i heftet ”Orientering til hjelpeverger ” (s. 7). Hans fortelling var et eksempel på hjelpevergeoppgave knyttet til ”personlige forhold ”(Pettersen 2001).

Bjarnes lange erfaring som pedagog og fra Konfliktrådet er omtalt tidligere. Denne kunnskapen overførte han til sin hjelpevergeutøvelse. Han hadde meget god innsikt og praksis i det å kombinere nærhet og omsorg, erfaringsbasert kunnskap og profesjonell distanse.

Karin - hjelpeverge med store omsorgs- og dannelsesprosjekter

Karin utførte en rekke oppgaver for Jon i tillegg til de formelle hjelpevergeoppgavene. Disse oppgavene gikk ut på å hjelpe Jon med rengjøring og pynting til høytider som jul og 17. mai hvert år. Sammen med Jons støttekontakter hadde hun også utført husvask hjemme hos ham. I de senere årene hadde hun invitert Jon hjem på juleaften, og i andre sammenhenger, og hennes familie hadde også etter hvert fått god kontakt med ham. Hun omtalte sin omsorgsutøvelse som hadde ”vokste ut” av hennes hjelpevergefunksjon for Jon:

Jeg vet jeg som hjelpeverge ikke har plikt til å gjøre dette, men jeg måtte bare, moralsk sett. Det kan ikke bare gro ned hos Jon. Jeg er da såpass nøye at jeg ikke bare kan se på det uten å foreta meg noe.

Ut over dette hjalp hun Jon med å skifte klær etter anledning, og Karin foretok dessuten innkjøp av klær, utstyr og møbler sammen med ham. Hun minnet ham enkelte ganger om høflighetsregler og alminnelige mellommenneskelige ”kjøreregler”, særlig etter hendelser der det var nødvendig med grensesetting av Jons atferd. Dette gjorde hun særlig i tilfeller der han hadde vært sint eller truende ovenfor personer i nærmiljøet. Karin hjalp ham også enkelte ganger med personlig hygiene:

Det har til og med skjedd at jeg har hjulpet Jon med å pusse tennene, selv om dette ikke på noen måte er en hjelpevergeoppgave.

Karin fortalte at både hun og Jon kjente hverandre meget godt, at de kommuniserte bra seg i mellom. De likte samme røffe form for humor, og begge kjente godt til hvor langt de kunne gå i forhold til hverandres grenser. Disse grensene forstod og respekterte Jon. Han kalte Karin ofte for ”sjefen”, og han gav uttrykk for trygghet og tillit til henne, noe hun selv tilskrev effekten av egen praksis med tydelige grenser og konkrete budskap. Karin uttalte i denne sammenhengen:

Relasjonen min til Jon, og kanskje også den andre veien er nok nærere enn rollen tilsier.

En hjelpeverge skal ikke erstatte støttekontakt eller omsorgspersonells oppgaver. (Orientering til hjelpeverger). Uformell hjelp til dagligdagse gjøremål som renhold, pleie og omsorgsoppgaver inngår følgelig ikke blant hjelpevergens formelle oppgaver. Karins betydelige innsatser ovenfor Jon gikk langt ut over rammen for hjelpevergers oppdragsområder. Hennes bistand på områder som rengjøring, pynting til jul og grensesetting, opplæring i høflighetsregler, hadde tydelig preg av å være omsorgs- og dannelsesoppgaver. Karin fulgte dessuten nøye med på at den kommunale hjemmetjenesten fungerte som den skulle. I de tilfellene tjenesteutøverne ikke møtte opp til rett tid hos Jon, tok Karin dette straks opp med virksomhetslederen. Karins praksis på dette området samsvarte imidlertid med hjelpevergers oppgaver som rettighetsforvalter, slik den er omtalt i Orientering til hjelpeverger (s. 7):

”Selv om hjelpevergen ikke skal være støttekontakt eller sosialarbeider, skal han eller hun se

til at pleien og omsorgen fungerer, og eventuelt be om støttekontakt eller hjemmepleie dersom klienten har behov for dette.”

Lise - hjelpevergen som løftet trygdesaken opp til Stortinget

Lises fortelling gjaldt rettighetsspørsmål som hun tok opp i fellesskap med personalet i Kristinas bolig. Dette gjaldt søknad om stønad til anskaffelse av bil og søknad om grunnstønad, begge saker etter Lov om folketrygd. Søknadene ble først avslått av Trygdeetaten, og Lise tok sammen med boligpersonalet kontakt med en stortingsrepresentant for fylket, og de la saken frem for vedkommende. Representanten fremmet Kristinas sak i Stortinget, og Kristina fikk som følge av dette innvilget sine søknader, dette resulterte i at hun fikk en bedre livssituasjon.

Lises sak hørte inn under hjelpevergers oppgave som rettighetsforvalter, og på grunnlag av egen erfaring fikk den en noe uvanlig fordi hun medvirket å få ”løftet saken” helt opp til Stortinget. Som omtalt tidligere hadde Lise lite direkte kontakt med Kristina, men denne handlingen var et eksempel på Lises vilje til å gå langt for å ivareta Kristinas rettigheter.

Støtte fra samlivspartner

Geir og ektefellen Astrid fortalte at de utførte de praktiske hjelpevergeoppgavene i fellesskap. Geir beskrev Astrid som en viktig og god støttespiller i utøvelsen av disse oppgavene. Astrid var den eneste av samlivspartnerne i utvalget som var direkte involvert i det praktiske hjelpevergearbeidet. Informantene Bjarne og Karin fortalte også om positiv støtte fra ektefelle og samboer, men dette var støtteformer på et mer mentalt plan. Dette tema omtales også under 6. 3.

Har kjønn innvirkning på utøvelsen som hjelpeverge?

Samtlige informanter oppgav at eget kjønn hadde begrenset innvirkning på egen praksis som hjelpeverge og deres relasjon til klienten. Særlig familiehjelpevergene vektla familietilhørighet større betydning enn kjønn. Lise betraktet hjelpevergemålet som kjønnsnøytralt, noe ombudet er, juridisk sett. Hun uttrykte følgende om kjønnets betydning: *Det skal jo heller ikke ha noen betydning for utøvelse av et hjelpevergemål.*

Som omtalt tidligere fikk enkelte av hjelpevergene støtte av sine samlivspartnere, noe som særlig kom til uttrykk hos Geir og ektefellen Astrid. Når det gjaldt familiehjelpevergene må dette ses i sammenheng med deres felles interesse som foreldre for datter eller sønn. Informantenes kjønn synes ellers å ha begrenset betydning for hjelpevergeutøvelsen, og flere av informantene fortalte dessuten at de ikke hadde tenkt gjennom spørsmålet om kjønnets betydning. Noen indirekte uttrykk for dette kom imidlertid frem i intervjuene, som Bjarnes verdsetting av kvinnelige verdier og perspektiver (ektefellens) i forhold til egen hjelpevergeutøvelse. Marit vektla kontinuiteten som følger av familietilknytning og egen morsrelasjon stor betydning: *Nei, det er jo jeg som har hatt alt fra han var født da, i fra han kom til. Hele veien!*

Karin gikk i sin praksis ovenfor Jon langt ut over hva som forventes av en hjelpeverge. Her kom imidlertid tradisjonelle kvinneerfaringer og kunnskaper tydelig frem gjennom hennes praksis, med store innslag av omsorgsoppgaver av typer har vært tillagt kvinner. Hennes og andres praksisutøvelse kan forstås som en kjønnuttrykksform, og om kjønnets betydning uttrykte hun følgende:

*En mannlig hjelpeverge hadde nok både sett og gjort ting på annen måte enn meg.
Jeg har lett for å se de huslige oppgavene.*

Nær pårørende som hjelpeverge - stabilitet og dobbeltrolle

Intervjuene viste at hjelpevergene i utvalget i overveiende grad hadde god kjennskap til klienten. Dette samsvarer med spørreundersøkelsen gjengitt i Pettersen (2001) der hele 75 % av hjelpevergene svarte at de hadde meget god kjennskap til klienten, mens de resterende 25 % oppga å ha god kjennskap. Det må imidlertid tilføyes at hele utvalget i Pettersens studie var i familie eller slekt med klienten.

Nære pårørende som hjelpeverge gir god stabilitet og kontinuitet. Som signifikante personer for sitt yngre familiemedlem har de god personlig kjennskap til, og en varig interesse av å ivareta at egen datter eller sønn er sikret økonomisk og rettighetsmessig (Pettersen 2001). Dette er imidlertid ikke et entydig forhold, da det ikke alltid er uproblematisk at foreldre eller andre nære pårørende oppnevnes som hjelpeverge. Dette fordi de lett kan komme i en

dobbelrolle til egne voksne barn. Foreldre i slik dobbelrolle kan være problematisk også for klienten, noe som viste seg i forholdet mellom Anders og datteren Anita da hun ønsket å skifte til annen hjelpeverge. Andre forhold som kan vanskeliggjøre det å være i nær familierelasjon og hjelpeverge, er faren for sammenblanding av økonomien så lenge klienten bor i familiehjemmet. Dette kan få uheldig innvirkning på løsrivelsesprosesser når klienten skal flytte ut fra familiehjemmet. En annen og viktig faktor er at de følelsesmessige båndene mellom nære familiemedlemmer generelt sett kan virke hindrende på løsrivelsen.

I følge Martinsen (1996) er alt menneskelig samvær selvutlevering, og alle relasjoner er maktforhold. Mennesket makt er tosidig, den kan brukes til å frigjøre den andres resurser og den kan brukes til å hindre den andres personlige frigjøring og vekst. En hjelpeverges mandat går ut på å myndiggjøre klienten så langt dette er mulig, noe som utgjør positiv "maktanvendelse" til klientens beste. Egen erfaring, så vel som denne studien viser at hjelpeverger både med og uten familietilknytning gjør en samvittighetsfull innsats for å myndiggjøre klienten i møte med samfunnet. I familiehjelpevergenes dobbelrolle ligger imidlertid farer for å hindre klientens selvstendigjøring og løsrivelse, ofte som en del av de følelsesmessige og ofte komplekse bånd mellom barn og foreldre, som enkelte ganger kan utvikles til bindinger.

Mennesker med psykisk utviklingshemning har oftest er langt mindre sosiale nettverk enn det som ellers er vanlig i populasjonen (Tøssebro 1992). Et forhold som taler for å oppnevne hjelpeverger, som ikke er blant klientens nære pårørende, er at man på den måten kan tilføre en ny person til klientens sosiale nettverk. Man reduserer på denne måten mulige problemer som er omtalt under "nære pårørende som hjelpeverge". Ulempen ved oppnevning av hjelpeverger uten familietilknytning kan være at de ikke alltid representerer samme grad av kontinuitet som familiehjelpevergene.

Gjensidig løsrivelse

En gang tenkte Geir følgende: *Jeg kan ikke dø før Dag*. Hvem skal da kunne i vareta ham på en god og trygghende måte? Etter å ha snakket godt ut med Astrid om disse tankene innså han at de var nokså rare. Intervjuene med familiehjelpevergene viste eksempler på de særlige båndene som ofte utvikles mellom foreldre og barn med funksjonshemninger.

Et av eksemplene på gjensidig løsrivelse fra studien var forholdet mellom foreldrene Geir og ektefellen Astrid og sønnen Dag, som var 33 år da han flyttet ut. Han hadde da kommet opp i en alder der gjensidige løsrivelsesprosesser vanligvis er blitt komplisert. Foreldrenes ønsker om at hjelpevergeoppdraget skal "gå i arv" innen familien til Dags bror når Geir blir for gammel til å ivareta ombudet, var et uttrykk for kompleksiteten i foreldres egen løsrivelse. Standpunktet om at et hjelpevergeoppdrag skal "gå i arv" innen familien var dessuten et hittil ukjent fenomen, lang felterfaring til tross.

Et annet eksempel kom frem i intervjuet med Marit. Hun fortalte at hun enkelte ganger hadde hørt synspunktet at man helst ikke skal være foreldre, og samtidig hjelpeverge. Synspunktene hadde hun blant annet hørt av personell som jobbet i bofellesskapet, med den begrunnelsen at dette virket hindrende inn på løsrivelsesprosessen. Dette var uttalelser hun både hadde undret seg over og blitt provosert av. Marit møtte denne typen argumentasjon med at *det er de som foreldre som kjenner sine barn best*. Hun mente kombinasjonen mor og hjelpeverge fungerte bra for henne, og understreket dette med at *jeg trives godt blant dem da* (personer med psykisk utviklingshemning, min tilføyelse), videre at hun hadde vært hjelpeverge i mange år.

Løsrivelse beskrives som prosessen frem til et mest mulig selvstendig voksenliv (Nilsson og Lühr, 1999). Løsrivelsesprosessen mellom foreldre og funksjonshemmede barn varer vanligvis lengre, og er mer komplisert enn mellom foreldre til evnemessig "normale" barn. Foreldrenes løsrivelse foregår oftest parallelt med barnets, og denne prosessen blir vanligvis mer komplisert jo eldre barnet blir før de flytter ut fra foreldrehjemmet. I noen tilfeller, riktignok ikke i dette utvalget, møter vi i vår praksis familier som har fortalt at det er det psykisk utviklingshemmede familiemedlemmet som er "limet" som holder familien samlet. Kompliserte løsrivelsesprosesser er fenomener som vi ofte erfarer i vår kliniske praksis vis a vis familier med funksjonshemmede medlemmer. Flere andre uttrykk for løsrivelse og familieband fremkom hos samtlige familiehjelpeverger, med eksempler som er omtalt andre steder i kapitlene 5 og 6.

6.3 Hjelpevergen i forhold til omgivelser

Å være hjelpeverge i forhold til egne omgivelser er i liten grad omtalt i eksisterende litteratur og forskning på feltet. Dette emneområdet har også vært lite i fokus i egen klinisk praksis, følelig hadde jeg begrensede kunnskaper før jeg gjennomførte intervjuene. Det er derfor

vanskelig å utlede hva som er vanlig i et større utvalg av hjelpeverger. Derimot kan de erfaringer informantene fortalte om forhåpentligvis ha overføringsverdi til andre hjelpeverger.

Med omgivelser i denne studien tenkes det på hjelpevergens egen familie, så som samlivspartnere og egne barn, og for familiehjelpevergene også søsken til den som har oppnevnt hjelpeverge. Videre inngår annen slekt, venner, kollegaer, forholdet til eget arbeidssted og lokalsamfunn for øvrig. I tillegg er hjelpevergens muligheter for aktiviteter på fritid er tatt med.

Familie og venner

Som omtalt under 6.2 fikk familiehjelpevergene mye støtte fra sine ektefeller, noe som var særlig fremtredende hos Geir og Astrid. Samlivspartneren ble opplevd som viktige støttespillere av flere. I Anders' tilfelle spilte den eldste datteren en viktig rolle som rådgiver, både for ham som hjelpeverge og for Anita. Anders uttrykte at hjelpevergeoppdraget for Anita "lå langt bak" forhold til nærrelasjoner som familie, venner og andre omgivelser. Dette innebar at hans hjelpevergefunksjon hadde liten innvirkning på relasjoner utenfor egen kjernefamilie. Denne beskjedne innvirkningen hadde også sammenheng med at hans hjelpevergeutøvelse var lite tidkrevende.

Karin tilhørte hjelpevergegruppen uten familietilknytning. De omfattende omsorgs- og dannelsesoppgaver hun påtok seg, involverte også hennes familie, noe som medførte at de ble godt kjent med Jon. Dette opplevde både Karin, hennes familie og Jon som positivt.

Hjelpeverge i forhold til eget arbeidssted

For ingen av informantene virket hjelpevergeoppdraget hindrende på deres muligheter for deltagelse i yrkeslivet. Informantene, Anders, Karin og Lise uttrykte at det var akseptert på deres arbeidsteder at de kunne ta fri eller avspasere for å utføre sine hjelpevergeoppdrag. Dette gjaldt oppgaver som for eksempel deltagelse i ansvarsgruppemøter. Geir, Bjarne og Marit var pensjonister ved intervjuet, men de hadde heller ikke hatt vansker med å få fri for å ivareta dette ombudet ved sine tidligere arbeidsteder.

Fritid og sosialt nettverk

Ingen av informantene uttrykte at hjelpevergeoppdraget i dag begrenset deres muligheter for deltagelse i aktiviteter og sosial kontakt i fritiden. En nyansering er det allikevel nødvendig å

foreta her. Ved intervjutidspunktet var det cirka 10 år siden Dag flyttet ut av familiehjemmet til egen bolig, og foreldrene Astrid og Geir, hadde frem til utflyttingstidspunktet faktiske begrensinger i egen deltagelse i aktiviteter og sosial omgang utenfor familiesfæren. Før utflyttingen var det de daglige omsorgsoppgaver som tok mest tid for dem. Etter Dags flytting fra foreldrehjemmet hadde imidlertid paret fått frigjort både tid, og fått mulighet for slik deltagelse, men som de begge gav uttrykk for:

Allikevel føler vi begge sterkt på at vi ikke kan reise på en 14 dagers ferietur langt hjemmefra. Gjorde vi det ville Dag og hans situasjon turnere rundt i skallene våre hele tida (hodene, min tilføyelse) Dette ville være å tøye navlestrengen for langt for oss.

6.4 Likheter og forskjeller mellom de to hjelpevergegruppene

Det viste seg å være stor variasjon i hjelpevergenes opplevde hendelser, fra Anders' fortelling om Anitas ønske om skifte av hjelpeverge, Karins betydelige omsorgs og dannelsesprosjekter til Bjarnes minnelighetsordning når det gjaldt "lefsetakkesaken".

I Løgstrups situasjonsetikk eller nærhetsetikk står det personlige møtet, erkjennelsen og respekten for den andre sentralt, likeså at mennesker påvirker hverandre gjennom nærhet. (Martinsen 1993). Det er i møtet med den andre man utvikler seg, og intervjuene får frem en "vev" av ombuds- og omsorgsroller og praksiser, preget av sterke relasjoner mellom hjelpevergen og klienten. I de fleste tilfellene gikk informantene i sin praksis langt ut over de ombudsoppgavene som forventes av en hjelpeverge. Det som fremstod som nytt for meg er at særlig hjelpevergene uten familietilknytning til klientene også utøvet så vidt omfattende omsorgsoppgaver som de gjorde.

En viktig forskjell mellom de to hjelpevergegruppene lå naturlig nok i typen relasjon mellom hjelpevergen og klienten. I dette forholdet lå det at relasjonen og omsorgen har forskjellig opprinnelse og "starttidspunkt", både i hjelpevergenes og klientenes liv. Noe som viste seg igjennom disse intervjuene var at for familiehjelpevergene hadde "ombudet vokst ut av omsorgen" de har hatt for sin datter eller sønn. Livslang omsorg for, og bånd til datter eller sønn var en viktig motivasjon for dem for å bli oppnevnt som hjelpeverge, men også det å ivareta stabilitet i forhold til sitt familiemedlem. De hadde i egenskap av å være foreldre vært

klientenes naturlige verge fra fødselen av, følgelig deres ”signifikante andre” gjennom hele livet (Levin og Trost 1996). Gjensidig løsrivelse mellom foreldre og voksne barn var i vekslende grad, en kompliserende faktor i familiehjelpevergenes hverdag.

Hjelpevergene uten familietilhørighet hadde kommet inn i klientenes liv først i voksenalderen, men de syntes å ha utviklet en nærrelasjon til klientene som i noen tilfelle kunne ligne en familierelasjon. For disse hjelpevergene hadde relasjonen til klienten fulgt et annet utviklingsløp, ved at ”omsorgen hadde vokst ut av ombudet”.

I følge Martinsen får man menneskekunnskap gjennom riktig omdømme eller skjønn som er knyttet til erfaring (Martinsen 1989, etter Jensen 1990). Innsikt og forståelse i den andre er basis for utvikling av en god relasjon, som igjen er en forutsetning for utvikling av trygghet og tillit. I tillegg til å inneha materiell kompetanse som er nødvendig for ombudet, viste informantene i studien at de utøvet et godt hjelpevergemål gjennom å ha innsikt i den andres, klientens, spesielle situasjon og tilstand. Måten de møtte klienten på, løsninger de fant i sin praksisutøvelse på bar preg av å være basert på god skjønnutøvelse og god kjennskap til klientene. Uttrykt med Martinsen (1993) tok de vare på den andres liv som var utlevert dem i tillit.

KAPITTEL 7. Overføringsverdi og veien videre

7.1 Innledning

I siste delen av oppgaven drøfter jeg del, helhet og kontekst i vergemålet. Videre tar jeg frem igjen forskningsspørsmålene for å drøfte både hva studien har gitt svar på, og ikke svart på, samt hva som kan ha overføringsverdi til andre hjelpevergeforhold. Helt til slutt vil jeg både drøfte og foreslå enkelte tiltak for heving av hjelpevergenes kompetanse og betydningen av at rådslagning mellom hjelpeverger og overformyndere bør få større plass enn hva tilfellet er i dag.

7.2 Del og helhet i forståelsen av hjelpevergemålet

I en hermeneutisk forståelse av dette flertydige feltet er det viktig å se hjelpevergeordningen, som informantene er en del av, i en større samfunnsmessig og historisk kontekst.

Vergemålet som system har en meget lang historie med paternalistiske tradisjoner, og er fortsatt påvirket av romerretten. Hertil hører et lovverk av eldre dato, som frem til i dag har vært gjenstand for langsomme endringer. Hjelpevergemål og vergemål har tradisjonelt vært, og er fortsatt, et noe usynlig fenomen for allmennheten. Dette rettsområdet har også vært lite gjenstand for politisk debatt og omtale i media, noe som også gjelder forslaget til ny vergemålslov (Peder Lødrup, leder for Vergemålskomiteen). Arbeidet med nytt lovverk på må ses i en sosialpolitisk sammenheng, med samfunnets behov for modernisering av vergemålet. Dette for å få et lovverk på linje med vergemålslovgivningen i andre nordiske land, samt en harmonisering til internasjonale konvensjoner (NOU 2004: 16). Både det norske lovforslaget og de omtalte lovverkene i de andre nordiske landene inngår som elementer i helhetlig forståelse av vergemål som fenomen.

Nåværende Lov om vergemål er med enkelte unntak oppbygd i kapitler med navn som klart uttrykker hva kapitlet omhandler. Eksempler på presise kapitellnavn er "Verge" (kapittel 2) og "Overformynder" (kapittel 3). Unntaket er bestemmelsene om hjelpevergemål, som ikke trer like klart frem i lovverket. Dette da hjelpevergeordningen er hjemlet under kapitellnavnet "Forskjellige bestemmelser" (kapittel 8). Dette harmonerer lite med hjelpevergeordningens viktighet og omfang i dag.

Hjelpevergeordningen er basert på at klienter med begrensninger i sin rettlige handleevne, tas med på råd i egne anliggender. Hjelpevergens viktigste oppgave er å utfylle klientens mangler i egen handleevne i møte med samfunnet. Følgen av dette er at selve ordningen, ofte også utøvelsen får preg av *svak paternalisme*.

Typiske eksempler i studien på utøvelse av svak paternalisme finner vi i Anders forhold til datteren Anita, og i Karins relasjon til Jon. Anita tas med på råd, men far som hjelpeverge ønsket å ha en ”styrende hånd på rattet”, og han fikk ofte det siste ordet. Dette kommer til uttrykk ved at han ikke var villig til å innfri Anitas rettighet og ønske om skifte av hjelpeverge. Et annet eksempel på svak paternalisme i praksis finner vi i Karins omfattende hjelpeverge og omsorgsutøvelse, men med tydelige innslag av grensesetting. I begge tilfellene var klienten aktive deltakere i eget liv, med samtykkekompetanse på flere områder.

7.3 Ombud og omsorg. Hva har studien gitt svar på?

Jeg reiste to problemstillinger for denne studien. Den ene var todelt og gikk på relasjonen mellom klienten og hjelpevergen og hvilken plass omsorgsoppgaver hadde i denne relasjonen. Den andre problemstillingen gikk på kontakt mellom hjelpevergen og overformynderiet og oppfølging fra overformynderiet. Her drøfter jeg hvorvidt det innsamlede materialet i denne studien har gitt svar på disse problemstillingene, og om informantenes hverdags erfaringer har overføringsverdi til andre hjelpeverger.

I tillegg til å inneha god materiell kompetanse i forhold til ombudsoppgavene, viste studien at informantene utøvet til dels betydelige omsorgsoppgaver. At hjelpeverger uten familietilknytning også utøvet omsorg i så vidt stort omfang som intervjuene viste, synliggjorde at omsorgsdelen var mer omfattende hos disse hjelpevergene enn tidligere antatt. På den måten fylte de et ”tomrom” som følger av at klientene ofte får innvilget for lite omsorgstjenester i forhold til deres bistandsbehov. Dette er først og fremst et resultat av at slike tjenester er et knapphetsgode, særlig på grunn av kommunal spareøkonomi gjennom en årrekke. Hjelpevergers utøvelse av omsorg bekreftes også av overformynderen som ble intervjuet høsten 2006. Særlig omsorgsrelasjonen, og utøvelsen som følger av denne, er etter alt å dømme lite synlige fenomener utenfor hjelpevergenes eget felt, og forblir følgelig ofte taus kunnskap.

Mindre overraskende var familiehjelpevergenes omfattende omsorgsutøvelse, noe som henger sammen med nær familierelasjon ofte preget av komplisert løsrivelsesprosess, som er omtalt i siste del av kapittel 6. Hos familiehjelpevergene gav dette seg uttrykk i at de ikke ville eller torde gi slipp, men ønsket kontinuitet i det å kunne følge sine barn videre i deres voksne liv. Studien tydeliggjorde *dobbelrollen* som preger familiehjelpevergenes situasjon, ved å inneha et viktig ombud i kombinasjon med egen foreldrerolle. Dette samsvarer i stor grad med egen felterfaring, men også med litteratur som omhandler løsrivelse som fenomen, for eksempel Nilsson og Rühr (1998).

Intervjuene forteller om utøvelse av godt skjønn bygd på erfaring, noe som hører sammen med, og er en forutsetning for utvikling av god tillit. Utøvelse av *godt skjønn* kan sees i sammenheng med lovens krav til ”vederheftighet og skikkethet for vervet” (Vergemålsloven § 7). Hjelpevergenes hverdags erfaringer som danner grunnlag for *tillit* mellom aktører i dette feltet viste seg å ha nøye sammenheng med det å oppleve *mening* i å inneha dette ombudet, noe som i seg selv har overføringsverdi til andre hjelpeverger og overformyndier.

Overføring av erfaringer til hjelpevergeoppdraget fra andre arenaer ble fremhevet særlig av informantene Bjarne, Lise og Marit. De understreket verdien av egen utdanning og yrkeserfaring som henholdsvis lærer, aktivitør og hjelpepleier, at denne erfaringsbaserte kunnskapen hadde overføringsverdi til deres utøvelse som hjelpeverge. Man ser her et mønster som går ut på at kunnskap og erfaringer fra faggrupper innenfor helse, omsorg, sosialfag og pedagogikk også har overføringsverdi til hjelpevergefeltet. Særlig ga dette seg uttrykk i relasjonell og kommunikativ kompetanse, forståelse for klientens situasjon, samt erfaring som var viktig for å finne frem til løsninger i minnelighet på konflikter og uoverensstemmelser. I vergemålstradisjonen har denne typen erfaring blitt langt mindre kommunisert enn særlig det å ha økonomisk kompetanse. Det siste kan knyttes til vergemålets lange og paternalistiske tradisjoner, der området formues- og økonomiforvaltning har stått sentralt.

7.4 Beskjeden kontaktflate mellom hjelpeverge og overformyndier

Indikasjoner på at hjelpevergenes innehar en ensom rolle er omtalt i kapitlene 5 og 6. Problemstilling knyttet til hjelpevergenes erfaringer og kontakt med overformyndier kom frem

i intervjuene. Disse viste en klar tendens til at hjelpevergene opplevde beskjedne kontakt og oppfølging fra overformynder og at den kontakten som eksisterte var enveispreget, på den måten at det uten unntak var hjelpevergene som tok initiativ til kontakt. Som omtalt i kapittel 6, ble dette forholdet bekreftet av den intervjuede overformynderen. I følge han hadde dette sammenheng med overformynderienes begrensede kapasitet til oppfølging av hjelpeverger. Med så vidt liten kontaktflate er det grunn til å anta at overformynderiene får begrenset innblikk i hjelpevergenes hverdag. Følgen av dette kan være at overformynderiet har for lite kunnskap om hjelpevergenes behov for oppfølging i form av veiledning, opplæringstiltak og for nettverk. Dette kan igjen være en medvirkende faktor til at tilbud av denne typen er lite utviklet. Forbehold for denne antagelsen må naturlig nok tas ut fra det faktum at utvalget i denne studien er lite.

7.5 Overføringsverdi - en oppsummering

”Kunnskap er noe som oppstår gjennom handling, den øker med handlingen. Kunnskap blir skapt i samhandling og dialog med et materiale” (Schön 1983, etter Kollbotn 2003:163).

De områdene som studien har gitt svar på, og som er drøftet ovenfor, har etter min oppfatning overføringsverdi også til andre hjelpevergeforhold. Oppsummert gjelder dette følgende fenomen: At hjelpevergene hadde et stort behov for opplæring og mer oppfølging for øvrig fremkom med stor tydelighet. Dette samsvarer med funn presentert i Pettersens (2001) undersøkelse. Videre fremkom et behov for treffsteder og nettverksdannelser. Studien fortalte også om høy motivasjon og opplevd *mening* ved å inneha dette ombudet, til tross for ensom rolle og et lite utviklet tilbud om opplæring.

Studien gav verdifulle innblikk i hjelpevergenes hverdag, hvor også omsorgsutøvelse har sin plass. Videre framkom forskjeller og likheter mellom de to hjelpevergegruppene. Begrep fra omsorgsteori som tillit, skjønn og relasjon viste seg å være anvendbare også i hjelpevergefeltet.

Hjelpeverger besitter det Poliany beskriver som usynlig eller taus kunnskap, som ligger i handlingen (Poliany 2000, etter Kollbotn: 2003: 169). Denne formildes oftest ikke ut over eget felt. I dette ligger særlig kunnskapsoverføring til hjelpevergeoppdraget fra eget yrke og utdanning, herunder verdien av å inneha god kommunikasjons- og relasjonskompetanse.

Studien gav ikke presise svar på informantenes tidsbruk på de formelle ombudsoppgavene, men den viste en tendens til stor variasjon på dette området. Den samme variasjonen gjaldt de omsorgs- og dannelsespregede oppgavene, oppgaver som til dels var omfattende hos flere av informantene.

7.6 Veien videre?

”Hvis kunnskap ikke blir reflektert kan praksis fort bli rutinisert. Rutinisering kan motarbeides gjennom rådslagninger.” (Martinsen 1989, etter Jensen 1990: 80). Dette utsagnet har gyldighet også for hjelpeverger. For iverksetting av tiltak for å styrke hjelpevergers kompetanse er kunnskapen om deres hverdags erfaringer verdifull. Denne kunnskapen kan forhåpentligvis bidra til utvikling av tiltak som innføringskurs for hjelpeverger i forbindelse med oppnevningen. En tanke kan være gjøre slike opplæringstiltak obligatoriske ved oppnevning, sammen med en presisering av krav til overformynderiene om systematisk veiledning til oppnevnte hjelpeverger. Dette kan igjen medvirke til dannelse av nettverk for hjelpeverger for drøftinger av aktuelle tema av felles interesse, og som ikke omfattes av taushetsplikt. Ombudet er i dag ulønnet, og erfaring viser at det generelt er vanskelig å rekruttere egnede hjelpeverger. I lovforlaget (NOU 2004: 16) drøftes prinsippene om godtgjøring i sammenheng med at det ikke lengre er naturlig at hjelpevergeoppdrag skal baseres på veldedighet: Følgelig tas det sikte på å bedre dette forholdet. Sammen med styrking av kompetansen gjennom ulike opplæringstiltak og nettverksdannelser kan dette bidra til at det blir mer attraktivt å være hjelpeverge, forhåpentligvis med den effekten at det fører til bedring i rekrutteringen. Videre vil dette forhåpentligvis bidra til at grensegangen mellom de oppgaver hjelpeverger påtar seg, som faller innenfor ansvarsområdet til kommunale omsorgstjenestene, ikke bare vil fremtre tydeligere, men føre til at omsorgstjenester blir innvilget mer i samsvar med klientens faktiske bistandsbehov.

I forslag til ny vergemålslov, bestemmelser i § 6-19 skal vergen rådføre seg med overformynderiet når han eller hun er i tvil eller når det gjelder avgjørelser av særlig betydning for den som er under vergemål. (NOU 2004: 16). Bestemmelsen er nærmest en videreføring av gjeldende lovverk (§ 61). ”Enveispreget” er fortsatt til stede i lovforslaget der det forventes at det er hjelpevergen som skal ta kontakt med overformynderiet, ikke motsatt. Lovforslaget burde vært uformet med bedre presisering av *gjensidig rådslagningsplikt*, jamfør Martinsens (1989) utsagn om rådslagningens betydning for å bli en reflektert praktiker.

Pettersen (2001) problematiserer over fordeler og ulemper ved økt profesjonalisering av hjelpevergeordningen. Han tar utgangspunkt i problemer med rekruttering av hjelpeverger, men også en i tendens til økt bruk av advokater som hjelpeverge. Obligatorisk opplæring og oppfølging fra overformynderiene, er omtalt ovenfor, og vil kunne være et godt alternativ til en ensidig profesjonalisering av dette ombudet. Dette da tiltak som obligatorisk opplæring og veiledning forutsettes å styrke hjelpevergerollen, og gjennom dette legge et bedre grunnlag for at hjelpevergene kan bli mer reflekterte praktikere.

LITTERATUR

Bjørndal, Arild og Dag Hofoss. *Statistikk for helse- og sosialfagene*. Gyldendal Akademisk. Oslo 2004.

Erichsen, Lars Edvard. *Hjelpevergeordningen: Klientens rådighet over egne penger*. Institutt for privatrett, Universitetet i Oslo. Oslo 2001.

Eskeland, Ståle og Aslak Syse (red.). *Psykisk utviklingshemmedes rettsstilling*. ad Notam Gyldendal. Oslo 1992.

Esaiasson, Peter. *Metodpraktikan*. Upplaga 2:1, Elanders Gotab. Stockholm 2003.

Froestad, Jan, Per Solvang og Mårten Søder (red.). *Funksjonshemning, politikk og samfunn*. Gyldendal Akademisk, 1. utgave. Oslo 2000.

Gilje, Nils og Harald. Grimen. *Samfunnsvitenskapens forutsetninger- innføring i samfunnsvitenskapenes vitenskapsfilosofi*. Universitetsforlaget, 3. utgave. Oslo 1993.

Grennes, T. *Innføring i vitenskapsteori og metode*. Tano Aschehoug, del I. Oslo 1997.

Grimen, Harald. *Samfunnsvitenskapelige tenkemåter, kap. 6, samfunnsvitenskap og vitenskapsteori*. Universitetsforlaget. Oslo 2004.

Hov, Jo. *Avtalerett*. Papinian, 3. utgave. Oslo 1993.

Jensen, Karen (red.). *Moderne omsorgsbilder*. Gyldendal Norsk Forlag, 1. utgave. Oslo 1990.

Johannessen, Asbjørn og Per Arne Tufte. *Introduksjon til samfunnsvitenskapelig metode*. Abstrakt Forlag. Oslo 2004.

Kjønstad, Asbjørn og Aslak Syse. *Velferdsrett II. De sosiale tjenestene*. Gyldendal Norsk Forlag, 2. utgave. Oslo 2003.

Kollbotn, Olina. *Den lange vegen - og den lange viljen. Systematisk oppfølging av langtidsklientar ved sosialkontor*. Hovudoppgåve i sosialt arbeid. Institutt for sosialt arbeid og helsevitenskap NTNU - Trondheim 2003.

Kvale, Steinar. *Det kvalitative forskningsintervju*. Ad Notam Gyldendal, 1. utgave. Oslo 1997.

Levin, Irene og Jan Trost. *Å forstå hverdagen*. Tano - Aschehoug. Oslo 1996.

Lundstøl, John (red). *I dannelsens tegn. Profesjonell selvforståelse i arbeid med mennesker*. Gyldendal Norsk Forlag. Oslo 2004.

Martinsen, Kari. *Øyet og kallet*. Fagbokforlaget. Bergen 2000.

Martinsen, Kari. *Fra Marx til Løgstrup. Om etikk og sanselighet i sykepleien*. Universitetsforlaget, 2. utgave. Oslo 2003.

Martinsen, Kari. *Fenomenologi og omsorg*. Universitetsforlaget, 2. utgave. Oslo 2003.

Nilsson, Britta og Ellen Lühr (red). *Ungdomstid, funksjonshemming, løsrivelse*. Kommuneforlaget, Oslo 1999.

Ohnstad, Bente. *Taushetsplikt, personvern og informasjonssikkerhet i helse og sosialsektoren*. Ad Notam Gyldendal. Oslo 1996.

Pettersen, Per Harald. *Hjelpevergeordningen, årsaker til oppnevning, rettsregler og praktisk funksjon*. Særavhandling. Det Juridiske Fakultet, Universitetet i Tromsø 2001

Rikheim, Erling. *Lov om vergemål for umyndige*. Tanum – Nordli. Oslo 1978.

Ringdal, Knut. *Enhet og mangfold. Samfunnsvitenskapelig forskning og kvantitativ metode*. Fagbokforlaget. Bergen 2001.

Skjervheim, Hans. *Deltakar og tilskodar og andre essays*. Kap. 1, *Deltakar og tilskodar*. Aschehoug. Oslo 1996.

Syse, Aslak. *Rettsikkerhet og livskvalitet for utviklingshemmede*. ad Notam Gyldendal. Oslo 1995.

Tranøy, Knut Erik. *Vitenskapen - samfunnsmakt og livsform*. Universitetsforlaget. Oslo 1986.

Tøssebro, Jan. *Institusjonsliv i velferdsstaten. Levekår under HVPU*. Ad Notam Gyldendal. Oslo 1992.

Ulvik, Oddbjørg Skjær. *Fosterfamilie som seinmoderne omsorgsarrangement*. Psykologisk institutt, Det samfunnsvitenskapelige fakultet. Universitetet i Oslo 2004.

Widerberg, Karin. *Historien om et kvalitativt forskningsprosjekt*. Universitetsforlaget. Oslo 2001.

OFFENTLIGE DOKUMENTER

NOU 1985: 34. *Levekår for psykisk utviklingshemmede*.

NOU 1991: 20. *Rettsikkerhet for mennesker med psykisk utviklingshemning*.

NOU 2001: 22. *Fra bruker til borger*.

NOU 2004: 16. *Vergemål*.

St. meld. nr. 40 (2002-2003). *Nedbygging av funksjonshemmedes barrierer*.

Ot. prp. nr. 45 (1989-90). *Om lov om endringer i vergemålsloven*.

Det kgl. Justis- og politidepartement: Rundskriv G-178/90. *Endringer i vergemålsloven m.m. (hjelpevergeordningen m.m.)*.

Justis og Politidepartementet, Sivilavdelingen. *Orientering til hjelpeverger*.

Justisdepartementet. *En orientering for verger*. Oslo 1996.

Habiliteringstjenesten for voksne i Hedmark. *Brukerhåndbok 2005*. Ottestad 2006.

Hamar Overformynderi. *Vergemålsloven*. Transparenter fra kurs. 2003.

Hamar Overformynderi. *Årsberetning og regnskapene for 2005*.